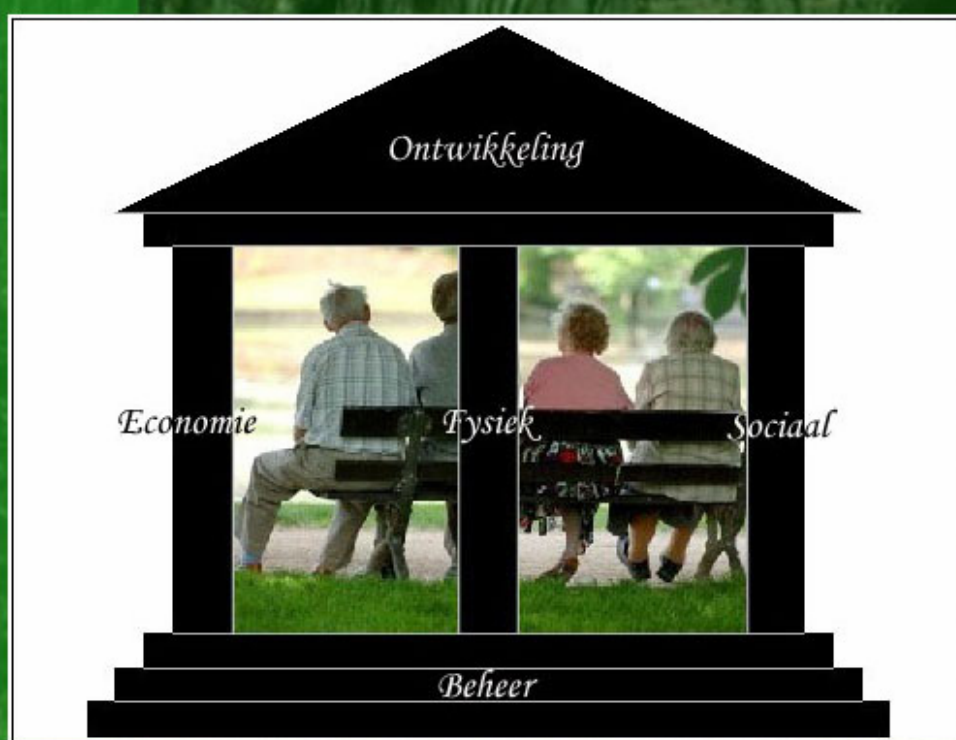

Afstudeerscriptie

Participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing

Auteur: Erwin Kloen
Organisatie: Rijksuniversiteit Groningen
Datum: 15 december 2006

Afstudeerscriptie

Participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing

Auteur : Erwin Kloen
Functie : student
Studentnummer : 1513362
Opleiding : master Planologie
Studieonderdeel : afstudeerscriptie
Organisatie : Rijksuniversiteit Groningen
Docent/ begeleider : ir. G. Heins
Datum : 15 december 2006

Voorwoord

Deze scriptie gaat over de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing. Ik moet eerlijk bekennen, dat dit onderwerp mij eerst niet heel interessant leek, totdat ik mij realiseerde dat in verband met de aankomende vergrijzing het een zeer belangrijk item zou worden, en de koppeling met de volkshuisvesting en de planningtheorie aanwezig was. Vele elementen van de opleiding komen terug, alleen nu in de praktijk. Interactieve beleidsvorming, participatie, stedelijke vernieuwing, etc. Dit is een hele mooie afsluiter van de opleiding!

In eerste instantie wilde ik een scriptie schrijven over de manieren waarop je een stad levendig kunt houden, ondanks de vergrijzing. Ik had het vermoeden dat vergrijzing zorgde voor het wegtrekken van jongeren. Dit bleek een negatieve stellingname. Na overleg met dhr. Heins ben ik in gaan zien dat de vergrijzing ook vele kansen en potenties biedt. De vergrijzing komt er aan, sowieso, dan is het beter deze positief te benaderen. Hoe kun je de ervaring en kennis van ouderen gebruiken om te zorgen voor bijvoorbeeld een betere sociale cohesie in een wijk of buurt?

Deze afstudeerscriptie is geschreven in het kader van de Master Planologie. Het dient als afsluiting van deze opleiding. Het doel van de afstudeerscriptie is om: individueel en zelfstandig een wetenschappelijk onderzoek uit te voeren op het gebied van de planologie, een onderzoekstraject te doorlopen, tot een synthese te komen van de resultaten en er blijk van geven de geleerde kennis vanuit de gevolgde vakken toe te kunnen passen.

Ik, Erwin Kloen, ben de auteur van deze scriptie. Ik ben een student aan de Master Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Voordat ik Planologie ging studeren heb ik Onroerend Goed/ Makelaardij gestudeerd op het Hbo. Na het volgen van een schakelprogramma ben ik uiteindelijk beland bij de master Planologie. Deze afstudeerscriptie is het laatste obstakel om daarin mijn bul te behalen.

De doelgroep van deze scriptie is in de eerste plaats de begeleider en eerste beoordelaar, dhr. Heins, en de tweede beoordelaar. Zij zijn degenen die de scriptie beoordelen, en dat is, voor mij althans, op dit moment het belangrijkste. Dat wil niet zeggen dat het niet relevant is voor andere partijen. Qua inhoud is de scriptie relevant voor alle actoren die betrokken zijn bij burgerinitiatieven op het raakvlak met stedelijke vernieuwing, waarbij ouderen betrokken zijn. Gezien de aankomende vergrijzing zullen deze er steeds meer zijn. Voorbeelden van deze betrokkenen zijn: ouderen, gemeenten, corporaties, provincie, adviesbureaus, etc. In deze scriptie gaat het om de participatie van ouderen, maar het is ook deels toepasbaar op participatie in het algemeen.

Er zijn verschillende problemen geweest die de totstandkoming hebben vertraagd of bemoeilijkt. Ten eerste viel de scriptie in de vakantieperiode, waardoor het maken van afspraken voor interviews zeer tijdrovend was. De interviewafspraken zelf waren daardoor ook uitgesmeerd over twee maanden. Ten tweede waren er slechts een beperkt aantal cases te vinden waarbij zowel ouderen participeerden als dat er een koppeling kon worden gelegd met stedelijke vernieuwing. Het gevolg hiervan was dat de cases waren verspreid door heel Nederland, met vaak een daarbij horende lange reistijd.

Om het rapport overzichtelijk te houden en selectief leesbaar te maken, heb ik er voor gekozen het in twee delen op te splitsen: een kernrapport van ongeveer 50 pagina's en een gedetailleerde toelichting daarop van ongeveer 80 pagina's. Dit laatste deel, dat als losse bijlage is toegevoegd, bestaat uit de gekozen methoden, interviewvragen, toelichting op de gebruikte methodiek om de cases te waarderen en de letterlijk uitgeschreven interviews.

Tot slot wil ik de al eerder genoemde heer Heins bedanken voor de prettige en constructieve wijze waarop hij mij heeft begeleid. Ik ben op vele nieuwe inzichten gekomen door de verkregen feedback op mijn stukken en tips over mogelijk te gebruiken bronnen. Daarnaast wil ik alle geïnterviewde personen bedanken. De bijdrage van hen heeft het schrijven van deze scriptie mogelijk gemaakt. Alle partijen waren even behulpzaam en bereid mij te woord te staan, en ik heb écht een leuke en leerzame tijd gehad tijdens deze gesprekken. In het bijzonder wil ik dhr. Slijkhuis van het NPOE bedanken voor het aanleveren van een buitenlandse case en stukken die "niet mochten ontbreken in mijn scriptie" als theoretische onderbouwing.

Groningen, 15 december 2006

Samenvatting

Wat is er aan de hand?

De gevolgen van de vergrijzing gaan zich steeds meer manifesteren, terwijl ook een verschuiving plaatsvindt naar interactief besturen en stedelijke vernieuwing, en er is sprake van een toenemende differentiatie in leefstijlen. Het is een complexe tijd. Deze studie tracht zichtbaar te maken op welke manier de rol van actoren kan bijdragen aan het vergroten van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing. Dit met als doel vanuit de praktijk succes- en faalfactoren te formuleren ten aanzien van die rol van actoren.

Wat is er gedaan?

Allereerst is de 'rol van actoren' verbijzonderd in verschillende omstandigheden waarop actoren, bij de vergroting van participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing, al dan niet kunnen inspelen. Vervolgens is per case (best-practices) onderzocht hoe aldaar door actoren op succesvolle wijze is omgegaan met deze omstandigheden. Hoe is er voor gezorgd dat ouderen zijn gaan participeren? Daaruit wordt lering getrokken voor de toekomst. Verschillende methoden van gegevensverzameling worden gebruikt om de doelstelling te behalen: de theoretische context is geschetst middels een literatuurstudie, de cases worden bestudeerd door middel van diepte-interviews met betrokken partijen en een documentenstudie.

Wat is er gevonden?

Het blijkt dat bij weinig burgerinitiatieven de gemeente de kans aangrijpt een koppeling te kunnen leggen met de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Van de burgerinitiatieven kan daarvoor alvast worden geïnventariseerd hoe ouderen kunnen worden gemobiliseerd en welke thema's spelen. Een opvallend feit is dat er ook steeds meer allochtone ouderen zullen zijn die, vanwege hun vaak relatief slechte inkomenspositie, extra aandacht nodig hebben. Daarnaast blijkt de houding van de overheid per initiatief sterk te verschillen. Dat wisselt van betrokkenheid vanaf het begin tot argwaan van de initiatiefnemers tegenover alles dat van de overheid komt. De ouderen die ervoor kiezen te participeren beschikken over verschillende kenmerken: het gaat vaak om vitale ouderen die niet tevreden (persoonlijk/ fysiek) zijn met hun huidige situatie en daar vrijwillig of uit noodzaak iets aan willen doen. Er wordt een diversiteit aan manieren gebruikt om ouderen te bereiken, maar de meest effectieve manier blijft via de 'peer group', de ouderen zélf! De mogelijkheden qua invullingen voor burgerinitiatieven, met een raakvlak op stedelijke vernieuwing, waarbij ouderen betrokken zijn lijken oneindig.

Wat betekenen de bevindingen?

Er zijn verschillende succesfactoren naar voren gekomen. Zo is het voor gemeenten aan te raden burgerinitiatieven te gebruiken om straks goed invulling te geven aan de WMO. Voorts kunnen de werkzaamheden van de betrokken ouderen binnen het initiatief het beste worden afgestemd op competenties, deskundigheden en opgedane ervaring. De beste manier om ouderen te bereiken blijkt via de 'peer group', de ouderen zelf. Tevens is het bij elk burgerinitiatief noodzakelijk om de uniciteit te beleven, elk initiatief vergt maatwerk. Daarnaast valt aan te bevelen, met het oog op de gevolgen van de aankomende vergrijzing, op zoek te gaan naar veranderingsmodellen die duurzame oplossingen inhouden. Bij het samenstellen van (werk-)groepen is het raadzaam een demografisch normale verdeling na te streven van ouderen. Jonge ouderen zijn van grote waarde vanwege de fysieke kracht, het sociale netwerk en de generatiegebonden vaardigheden. Om frictie later in het proces te voorkomen is het goed bij aanvang van een project duidelijke afspraken te maken en alle verwante actoren te betrekken. De rol van sleutelfiguren blijkt van essentieel belang om een burgerinitiatief te trekken.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

1	Inleiding.....	9
1.1	Aanleiding	9
1.2	Probleem- en doelstelling	10
1.3	Aanpak	11
1.4	Leeswijzer	11
2	Theoretische context.....	12
2.1	Rol van actoren	12
2.2	Ouderen	14
2.3	Participatie	16
2.4	Stedelijke Vernieuwing.....	19
2.5	Samengevat	21
3	Cases	23
3.1	Derde Fase	23
3.2	Groepswonen Allochtone Ouderen.....	26
3.3	Ouderencoöperaties op het platteland.....	30
3.4	Ouderenproof	34
3.5	Seniorengenossenschaften	39

4	Discussie.....	43
4.1	Verhouding met probleem- en doelstelling	43
4.2	Opvallende feiten	44
4.3	Betrouwbaarheid en validiteit.....	44
4.4	Overeenkomst met bestaande kennis	46
5	Conclusies en aanbevelingen	47
5.1	Conclusies.....	47
5.2	Aanbevelingen	49

Nawoord

Bronnenlijst

---

1 Inleiding

Op de achtergrond van de omslag is niet zonder reden gekozen voor een bos. Een bos heeft als kenmerk dat het (meestal) oud is, maar desondanks nog steeds een functie heeft. “Bossen herbergen een groot deel van de planten- en diersoorten in de wereld. Ze leveren ons veel nuttige producten zoals hout voor de bouw en de papierproductie. Maar ook voedsel en grondstoffen voor medicijnen. Bossen hebben bovendien een gunstige invloed op het klimaat, o.a. omdat ze CO₂ (kooldioxide) vastleggen. CO₂ is het belangrijkste broeikasgas” (Milieucentraal, 2006). Eén afzonderlijke boom heeft niet hetzelfde resultaat: de som is meer dan het geheel der delen. Een ‘bos’ kan worden gezien als metafoor voor ‘ouderen’. Ook ouderen kunnen (een) belangrijke functie(s) hebben in de maatschappij. Het is niet zo, dat als mensen de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt ze maar ‘achter de geraniums moeten zitten’. De huidige ouderen hebben over het algemeen een goede gezondheid en een hoog opleidingsniveau, en kunnen door middel van maatschappelijke participatie sterke invloed uitoefenen op onder andere de sociale samenhang in een wijk of dorp. In deze inleiding komen achtereenvolgens aan bod: de aanleiding van de studie, de probleem- en doelstelling, de aanpak en een leeswijzer.

1.1 Aanleiding

Het afstudeerproject ‘Participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing’ wordt gedaan in het kader van de masteropleiding Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en kan als zodanig worden gezien als het afsluitende onderdeel van de studie.

Onderzoek naar de rol van actoren (ouderen, gemeente, etc.) bij de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing is om verschillende redenen relevant. Ten eerste krijgen we zeer binnenkort te maken met de vergrijzing. In 2038, op het toppunt, zal waarschijnlijk ongeveer een kwart (!) van de Nederlandse bevolking ouder dan 65 jaar oud zijn. Deze mensen moeten gehoord worden. Ten tweede is er sprake van een verschuiving naar een vorm van meer interactief besturen, en is stedelijke vernieuwing de huidige kijk op stadsontwikkeling. Integraal, gebiedsgericht, draagvlak, gevalsspecifiek, decentraal zijn daarbij de kernwoorden. De rol van actoren verandert, hoe kan daar het beste mee worden omgegaan? Als derde is er sprake van een differentiatie van leefstijlen in de samenleving: de samenleving individualiseert. Deze drie factoren bij elkaar verklaren globaal de relevantie van een studie naar de participatie van ouderen.

Deze scriptie maakt (mogelijkerwijs) deel uit van een ander onderzoek, namelijk: 'Integratie en sociale weerbaarheid' door het Maatschappelijk Topinstituut Integratie en Sociale Weerbaarheid (MTI-ISW), waar onderzoekers vanuit specifieke expertisegebieden binnen de Rijksuniversiteit Groningen samenwerken.

Het onderzoeksprogramma heeft als doel: "determinanten van integratie en sociale weerbaarheid binnen buurten te onderzoeken om op die manier de leefbaarheid en veiligheid te verbeteren. Uitgangspunt daarbij is dat de effectiviteit van interventies gericht op de bevordering van integratie en sociale weerbaarheid afhangt van de dominante houding (constructief/destructief) van groepen bewoners in een buurt en hun activiteit (actief/passief)."

Deze scriptie zou relevant kunnen zijn voor project drie (tweede deel) binnen het onderzoeksprogramma, waar de interventies worden geëvalueerd met speciale aandacht voor ouderen. Kort gezegd wordt er gesteld, dat ouderen worden gekenmerkt door passief loyaal gedrag ("niet meer nodig") en een toenemende mate van zelfstandigheid qua wonen. Voor corporaties is het van belang in gesprek te blijven vanwege inzicht in de woonwensen, maar ook voor de sociale cohesie in buurten is participatie van ouderen van belang.

Door ouderen actief te blijven betrekken bij de leefomgeving houden zij een positief gevoel van invloed op wat er met de wijk gebeurt en kan de wijk profiteren van hun inzichten bij het vormgeven van de leefomgeving. Met deze interventies kan het welbevinden van ouderen worden verhoogd, terwijl het beroep op professionele hulp daalt (mantelzorg, ook met buurt).

1.2 Probleem- en doelstelling

Deze afstudeerscriptie kent de volgende doel- en probleemstelling:

Doelstelling:

Vanuit de praktijk succes- en faalfactoren ten aanzien van de rol van actoren op het gebied van vergroting van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing in kaart brengen.

Vanwege de aard van deze studie worden geen aanbevelingen gedaan ten aanzien van het beleid van de betrokken actoren. Er wordt namelijk geen evaluatie uitgevoerd van het gevoerde beleid. Wel worden vanuit de praktijk, de verschillende te bestuderen cases, succes- en faalfactoren in kaart gebracht.

Probleemstelling:

Op welke manier kan de rol van betrokken actoren bijdragen aan een vergroting van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing?

De probleemstelling wordt toegespitst op (één van) de bovenste trede(n) van de participatieladder van Arnstein. Dat wil zeggen, dat de overheid slechts een faciliterende en kaderstellende rol vervult; de burger heeft daarentegen een grote invloed op de beleidsvorming. Speciaal wordt hier de aandacht gevestigd op de zogenaamde burgerinitiatieven. Interessant hierbij is vooral hoe de overheid zich gedraagt: wordt het initiatief overgenomen of wordt het initiatief genegeerd?

1.3 Aanpak

In deze studie gaat om het achterhalen van succes- en faalfactoren uit de praktijk ten aanzien van de rol van actoren bij het vergroten van de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing. De rol van actoren kan worden verbijzonderd in twee elementen, namelijk de wijze waarop wordt ingespeeld op: 1) de actuele ontwikkelingen, en 2) de kenmerken van de participatie. Maar, hoe kun je hierin inzicht verkrijgen? In deze studie is gekozen voor een combinatie van een tweetal methodieken, met bijbehorende methoden van gegevensverzameling:

- a) Op basis van de theoretische context (zie: paragraaf 2.5) worden bovenstaande twee elementen geoperationaliseerd in *omstandigheden* waarop actoren al dan niet inspelen. Om een voorbeeld te noemen: in de theoretische context komt naar voren dat ouderen op een andere manier wensen te participeren dan vroeger: 'geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven'. Van de cases (zie: hoofdstuk 3) kan dan worden geleerd op welke wijze hieraan invulling kan worden gegeven. Hoe kan hier op een succesvolle manier mee worden omgaan? Hieruit kan inspiratie worden geput voor de toekomst. Dit is de kern van deze studie. Als methoden van gegevensverzameling wordt gebruik gemaakt van diepte-interviews (zie: bijlage I) en een documentenstudie. De interviewvragen zijn rechtstreeks afgeleid van de theoretische context (zie: bijlage II).
- b) De doelstelling is om per case succes- en faalfactoren te achterhalen ten aanzien van de rol van actoren. Naar mijn mening is het onjuist te stellen dat iets een succesfactor is, zonder eerst vast te stellen of het initiatief zélf een succes is of niet. Het gaat wel om zogenaamde 'best-practices', maar vanuit een wetenschappelijk oogpunt is het goed eerst te verifiëren of dit daadwerkelijk het geval is. Daarom wordt óók gebruik gemaakt van een methode van www.instrumentenwijzer.nl (zie: bijlage III) om het burgerinitiatief te *waarderen*. Deze methode waardeert de initiatieven op basis van drie aspecten, te weten: 'participatiegraad', 'duurzaamheid' en 'sociale samenhang'. Ook hier zal gebruik worden gemaakt van diepte-interviews met verschillende betrokken actoren (zie: bijlage I) van de cases.

1.4 Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt een theoretische context geschetst welke als basis dient voor de analyse van de cases. Aan bod komen de rol van actoren, ouderen, participatie en als laatste stedelijke vernieuwing. In hoofdstuk 3 komt de analyse van de verschillende cases aan bod. Het gaat om in totaal vijf burgerinitiatieven in de stedelijke vernieuwing waarbij ouderen betrokken zijn. Hoe worden de ontwikkelingen zoals geconstateerd in de theoretische context ingevuld in de praktijk? Hoofdstuk 4 gaat in op een discussie van de resultaten. Hier wordt ingegaan op de verhouding met de probleem- en doelstelling, opvallende feiten, betrouwbaarheid en validiteit en overeenkomsten met bestaande kennis. Het rapport wordt afgesloten met de conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk 5, waarin antwoord wordt gegeven op de probleemstelling en wordt beschreven hoe de doelstelling kan worden behaald. In bijlage I wordt gemotiveerd welke methoden voor gegevensverzameling met welke redenen zijn gebruikt, wat de onderzochte populatie is en onder welke omstandigheden de interviews zijn afgenomen.

2 Theoretische context

In deze studie wordt geanalyseerd hoe de rol actoren kan bijdragen aan het vergroten van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, binnen het kader van de stedelijke vernieuwing. De rol van actoren kan hieraan bijdragen door in te spelen op: 1) de actuele ontwikkelingen en 2) de wijze waarop ouderen willen/kunnen participeren. In dit hoofdstuk worden deze twee factoren in een theoretische context geplaatst. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de rol van actoren, ouderen, participatie en stedelijke vernieuwing.

2.1 Rol van actoren

Het hoofddoel van de studie is om succes- en faalfactoren te formuleren ten aanzien van de rol van actoren op het gebied van het vergroten van de participatie onder ouderen in de stedelijke vernieuwing. De hoofdactoren zijn de ouderen die op de één of andere manier betrokken zijn bij de onderzochte burgerinitiatieven. Daarnaast kan gedacht worden aan een verscheidenheid aan overige actoren: gemeentes, provincies, zorginstellingen, woningcorporaties, commerciële marktpartijen, etc. Deze actoren kunnen verschillend tegenover het initiatief staan: vanaf het begin betrokken, belemmerend, stimulerend, alleen de eer opstrijken aan het eind, etc. Om inzicht te verschaffen in de mogelijke rollen van actoren en de ideale rollen per situatie, wordt in deze paragraaf ingegaan op de zogenaamde planningtheorie en de nieuwe wet Maatschappelijke Ondersteuning.

Planningtheorie

“Bij planologie gaat het om het beïnvloeden van de ruimtelijke orde om gestelde maatschappelijke doelen na te streven” (Voogd, 1999). De vraag is dan alleen: op welke manier kan door actoren per situatie het beste worden ingegrepen? Daarover hebben de meningen in de laatste paar decennia uiteengelopen.

Bij de wederopbouw, in de jaren vijftig en zestig, was er een sterke behoefte aan een technisch rationele aanpak. Nederland moest worden herbouwd, en snel. Hierbij was er sprake van centrale sturing en lag de nadruk op het halen van de einddoelen. De invloed van burgers op de beleidsvoering was klein. Het was de zogenaamde ‘blauwdrukplanning’, waarbij “de aandacht uitsluitend was gericht op het schetsen van eindbeelden voor de fysieke leefomgeving in de verre toekomst” (Voogd en de Roo, 2004). Bij deze aanpak was er sprake van een grote mate van zekerheid.

Inmiddels is het een te beperkt idee gebleken dat de technisch rationele aanpak altijd in planning moet worden gebruikt. De Duitse socioloog Habermas introduceerde de communicatieve rationaliteit, waarbij “planning wordt opgevat als wilsvorming door middel van discussie” (Voogd en de Roo, 2004). Volgens Habermas zou planning een proces van communicatie moeten zijn, waarin alle deelnemers initiatieven kunnen ontplooiën. In dit communicatieve proces komt de nadruk te liggen op het proces en zijn de uitkomsten niet op voorhand zeker. “Voor het welslagen van de opgave is er behoefte aan het wekken van vertrouwen en het reduceren van risico’s voor partijen” (Buildingbusiness, 2006).

Met communicatieve rationaliteit is het andere uiterste bereikt van het planningspectrum. Er zijn in de planningstheorie vele andere benaderingen en ook communicatieve rationaliteit kan zeker niet in elke situatie worden toegepast. “Het gaat er bovenal om te erkennen dat er voor vraagstukken verschillende strategieën zijn weggelegd” (Voogd en de Roo, 2004). Om per vraagstuk de optimale benadering te kunnen kiezen is het concept ‘complexiteit’ geïntroduceerd. “Het grote belang van het complexiteitsdenken is dat er weliswaar wordt uitgegaan van twee extremen, maar dat die twee niet noodzakelijkerwijs tegenover elkaar staan, maar oorzakelijk aan elkaar zijn verbonden” (Voogd en de Roo, 2004). Waar we ons op het spectrum bevinden, wordt bepaald door de mate van complexiteit (zekerheid en causaliteit als variabelen) die we een vraagstuk toedichten. In figuur 2.1 is het planningspectrum weergegeven.

De koppeling kan nu gemaakt worden met deze studie. Deze studie richt zich op de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing, waarbij vooral aandacht wordt besteed aan de zogenaamde ‘burgerinitiatieven’ (zie: paragraaf 2.3). Bij een burgerinitiatief gaat het om: “een eigen initiatief van één of meerdere personen, die op een zelf gekozen manier een maatschappelijk doel willen nastreven” (Penninx, 2006). De overheid speelt daarbij in principe geen rol; het is een initiatief voor en door burgers. De overheid, of andere betrokken actoren, heeft daarom slechts twee opties: 1) het initiatief niet te ondersteunen, of 2) het initiatief te ondersteunen, maar dan wel in de vorm van een *communicatief rationele aanpak*. Het is bij deze communicatief rationele aanpak zaak voor actoren: optimalisatie van het proces na te streven, te trachten om te gaan met onzekerheden, zich te richten op interactiviteit en elk vraagstuk als uniek te beschouwen.

Wet Maatschappelijke Ondersteuning

Een wet die rol van actoren bij maatschappelijke participatie drastisch zou kunnen wijzigen is de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO), ingaand op 1 januari 2007, welke de gemeente verantwoordelijk maakt voor maatschappelijke ondersteuning. Ofwel: gemeenten moeten het mogelijk maken, dat alle inwoners, cq ouderen, maatschappelijk kunnen meedoen (Vws, 2006). “Gemeenten krijgen een grote verantwoordelijkheid voor zowel financiën, beleid als uitvoering” (Divosa, 2006). Elke gemeente zal daarbij eigen accenten leggen.

Een brede invulling van de WMO kan veel positieve dynamiek losmaken. “Dat betekent dat gemeenten niet alleen ‘zorg regelen’, maar ook investeren in leefbaarheid, maatschappelijke participatie en talentmanagement. Zo kunnen zij burgers, waaronder ondernemende ouderen, ondersteunen met budgetten of faciliteiten voor maatschappelijke initiatieven in de eigen omgeving” (Penninx, 2006). De WMO onderschrijft ‘maatschappelijke ondersteuning’ in negen prestatievelden, waarvan de volgende relevant zijn voor de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing:

- het bevorderen van de sociale samenhang in en leefbaarheid van dorpen, wijken en buurten;
- het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijke verkeer en van het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking of met een psychosociaal¹ probleem (Vws, 2006).

2.2 Ouderen

Deze studie richt zich met name op één bevolkingsgroep, de ouderen. De betekenis van ouderdom en de positie van ouderen is drastisch veranderd over de laatste paar decennia, en zullen blijven veranderen in toekomstige decennia. In deze paragraaf wordt ingegaan op de ontwikkeling van ouderen en ouderdom vanaf het verleden naar de toekomst.

Ouderdom in het verleden

Het ministerie van VWS (2006) heeft belangrijke gebeurtenissen met betrekking tot ouderdom op een tijdlijn geplaatst met intervallen van 25 jaar. De ontwikkeling van ouderdom in het verleden wordt hier beschreven aan de hand van de verschillen in de situatie van 1955 en 1980.

In 1955 is er sprake van een snelle opeenvolging van economische, culturele en politieke ontwikkelingen. De eerste DAF auto's rollen van de lopende band, de eerste satelliet wordt gelanceerd en Rock 'n Roll arriveert. Het leidende paradigma is 'hard werken voor de wederopbouw'. Er is sprake van lange werkdagen en de lonen worden opzettelijk laag gehouden. We zitten we midden in de Babyboom; het gemiddeld aantal kinderen is anderhalf keer het Europese gemiddelde. In 1955 betekende ouder worden inwonen bij familie, gedeeltelijk vanwege het woningtekort. Ouderen zijn afhankelijk van de mensen om hen heen.

In 1980 ziet de wereld er aardig anders uit. Mensen hebben twee oliecrises overleefd en een golf van terrorisme, en worden nu geconfronteerd met de hoogste werkloosheid sinds de jaren dertig. Het leidende paradigma is nu 'delen'. Arbeidsuren worden ingekort en het vervroegd pensioen wordt ingevoerd teneinde banen te creëren voor jongeren. De Babyboom is over. In 1980 bereikt het aantal bejaardentehuizen zijn piek. Het succes van de verzorgingsstaat, waarvan de basis werd gelegd in de jaren zestig, wordt ten volste benut: de uitgaven aan werkloosheidsuitkeringen, Wet arbeidsongeschiktheid (WAO), Algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ) nemen toe. Er is sprake van een groeiende bewustwording van de veranderende bevolkingssamenstelling. Kansarme groepen worden erkend, en ideeën over decentralisatie, privatisering, en deregulering komen op.

---

¹ "Betrekking hebbend op de invloed van sociale factoren op psychische verschijnselen" (Van Dale, 2006)

Ouderdom in het heden

Ten opzichte van het verleden is positie van het individu in het heden belangrijker geworden. Informatie- en communicatietechnologie zijn gemeenschapsgoed geworden. Een kwart van de 65-plussers heeft een PC. We leven in een netwerksamenleving², welke onafhankelijk is van tijd en plaats. In het zog van de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh verandert Nederland snel van een samenleving waarin 'alles mag', naar een samenleving waarin 'veiligheid allesbepalend' is. Het leidende paradigma is 'participatie'. Het aantal mensen dat na zijn 55ste nog werkt is nog steeds laag en het is zeldzaam iemand tegen te komen die een betaalde baan heeft na zijn 65ste.

Maar, we hebben het dieptepunt qua participatie gepasseerd meer dan tien jaar geleden. Sinds dat moment is de arbeidsparticipatie onder 55-plussers toegenomen. Al meer dan vijftig jaar wisten we dat de vergrijzing aanstaande was, maar de realisatie lijkt nu pas te hebben plaatsgevonden. De positie van ouderen is sterk verbeterd: het gemiddelde opleidingsniveau is sterk toegenomen en meer dan 95% van de ouderen die een staatspensioen ontvangen heeft meerdere (aanvullende) inkomsten. "Maar, steeds meer mensen halen de veertig dienstjaren niet die (in de huidige situatie) nodig zijn voor een volledig pensioen. Ook zal een aanzienlijke groep moeten rondkomen van een AOW-uitkering, al dan niet met een laag aanvullend pensioen." (Tweede Kamer, 2006) Langzaamaan realiseren we ons ook dat inwoners met een niet-Westerse achtergrond ook oud worden. Ouderen eisen dat ze hun rechten behouden, maar de duurzaamheid van onze middelen staat onder enorme druk. Er moeten keuzes worden gemaakt. (Vws, 2006)

Dé *oudere* bestaat niet, met het toenemen van het aantal ouderen nemen ook de onderlinge verschillen toe. Het criterium 'leeftijd' heeft op zichzelf een beperkte kracht. "Er is sprake van een toenemende mate van differentiatie in leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in hetzelfde hokje te plaatsen" (Vws, 2006). De verschillen tussen ouderen hebben vooral betrekking op hun zelfredzaamheid (Tweede Kamer, 2005). Zo zijn er verschillen in fysieke zelfredzaamheid (mate van gezondheid), financiële zelfredzaamheid (hoogte inkomen/vermogen) en sociale zelfredzaamheid (hebben van netwerken).

Ondanks het feit dat de factor 'leeftijd' momenteel slecht een beperkte kracht heeft en er sprake is van een toenemende mate van differentiatie van leefstijlen in de samenleving, worden in deze studie tot de ouderen gerekend mensen met een leeftijd van 55 jaar en ouder. Gezien de beperkte tijd en het gering aantal beschikbare cases was het nodig om deze afbakening te maken. Dat betekent niet dat dan ouderdom start.

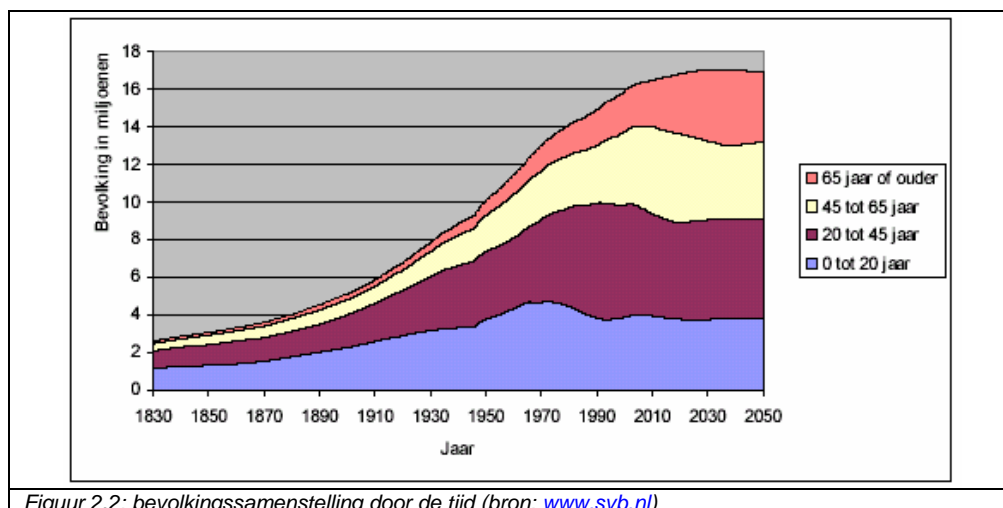
Ouderdom in de toekomst

Uit cijfers van het Centraal Bureau van de Statistiek blijkt, dat de Nederlandse bevolking de komende 20 jaar bijna niet meer groeit, maar wél snel vergrijst. In 2025 is waarschijnlijk 21% van de bevolking 65 jaar of ouder. In sommige grensgemeenten³ is dit 25%. In figuur 2.2 wordt de leeftijdssamenstelling van de bevolking weergegeven in absolute aantallen over de periode 1830-2050. Daarbij is de relatieve groei van het aantal 65-plussers het sterkst. Vanaf 2010 zal het aandeel van de productieve leeftijdsgroep (20-64 jaar) ten opzichte van de niet-productieve, jongere en oudere, leeftijdsgroep sterk afnemen.

---

² Term bedacht door Manuel Castells, de auteur van de trilogie 'The information age; economy, society and culture'. Hij beschrijft in zijn eerste deel, 'The network society', als één van de eersten de mogelijkheden van de informatietechnologie en het geïntegreerde, flexibele en mondiale netwerk dat hieruit is ontstaan (Kei-centrum, 2006).

³ "aan de landsgrens gelegen gemeente" (Van Dale, 2006)

Uit bovenstaande figuur blijkt dat het aantal ouderen de komende decennia sterk zal toenemen. Het maximale aantal 65-plussers verwacht het CBS in 2038, wanneer iets meer dan vier miljoen 65-plussers (bevolkingsaandeel van bijna 24%) in ons land woonachtig zullen zijn. Maar, wat zijn de gevolgen van deze toename voor de ouderen en de samenleving als geheel?

Momenteel komen vooral de negatieve *gevolgen van de vergrijzing* in beeld: “de zorg en de pensioenen zullen onbetaalbaar worden als er niet tijdig maatregelen worden genomen (Kco, 2006). Daarnaast betekent een toenemende groep ouderen naar alle waarschijnlijkheid een toename van het aantal eenzamen in de samenleving (Fontys, 2006). Maar, de vergrijzing biedt tevens vele uitdagingen, kansen, positieve prikkels en vitaliteit. Volgens de Themacommissie Ouderenbeleid (Tweede Kamer, 2005) is de vergrijzing van de samenleving een waardevolle ontwikkeling. “De samenleving zal de ouderen nodig hebben, en de ouderen de samenleving. De economische bijdrage van ouderen wordt onderschat; ouderen hebben economisch (eigen woningen, arbeid en pensioenen), sociaal (sociaal netwerk van familie, burens, verenigingen) en fysiek kapitaal (steeds langer gezond, levenservaring, energie) te bieden.

“Gegeven de verwachte stijging van het opleidingsniveau van ouderen, is het min of meer gebruikelijk de *oudere van de toekomst* af te schilderen als actief, mondig, kapitaalkrachtig en zelfredzaam. De beter opgeleide oudere van de toekomst heeft vaker een goed pensioen opgebouwd, is beter in staat zijn belangen te articuleren en te behartigen, en weet gemakkelijker de weg te vinden naar instanties, dan de huidige ouderen. Onderwijs is in het algemeen een essentiële hulpbron voor het verwezenlijken van een gunstige leefsituatie. De gevolgde opleiding is niet alleen van grote invloed op de kansen op de arbeidsmarkt en op de hoogte van het inkomen, maar ook op bijvoorbeeld de politieke betrokkenheid, de maatschappelijke participatie, de cultuurdeelname, de vrijetijdsbesteding, het ict-gebruik en de gezondheid.” (Scp, 2006)

2.3 Participatie

In deze paragraaf wordt ingegaan op de theorie achter participatie. Allereerst een verduidelijking: participatie kan plaatsvinden in verschillende contexten. Ten eerste is er de formele participatie, zoals participatie in een belangenvereniging, politieke partij, wijkraad of buurtcomité. Ten tweede zijn er de meer informele vormen van participatie. Daarbij kan worden gedacht aan participatie in de vorm van vrijwilligerswerk of sociaal kapitaal (contacten in de buurt). Als laatste moet worden genoemd dat mensen die deel uitmaken van de beroepsbevolking participeren in het arbeidsproces.

In deze studie, waarin het gaat om de participatie van ouderen, zal het vaak gaan om de eerstgenoemde vorm, de formele participatie. Het gaat om een op uitvoering gerichte en georganiseerde vorm van participatie. In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op deze vorm van participatie. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de participatieladder van Arnstein, de zogenaamde burgerinitiatieven en specifiek de participatie van ouderen.

Participatieladder

Om het niveau van participatie te kunnen benoemen zijn verschillende versies van een participatieladder in omloop. Het oorspronkelijke ontwerp uit 1969 is van de Amerikaanse bestuurskundige Arnstein (Publiek-politiek, 2006). In deze studie wordt gebruik gemaakt van een meer recente versie van de participatieladder:

Bestuursvorm	Rol overheid	Rol participanten
INTERACTIEVE BELEIDSVORMING		
ZELFBESTUUR	Overheid biedt ondersteuning aan de partijen voor het maken van hun keuzes.	Participant is initiatiefnemer en maakt de keuzes.
SAMENWERKEN	Overheid en overige partijen hebben gelijkwaardige rol en vullen samen de plannen in.	Gelijkwaardige rol, dus samen kiezen.
DELEGERING	Overheid biedt ruime kaders voor andere partijen in te vullen.	Invullen en beslissen van de aangegeven kaders.
SYMBOLISCH INTERACTIEF		
PARTICIPATIE	Overheid biedt ruimte binnen planvorming voor meepraten/ meebeslissen van betrokkenen.	Discussie en inbreng leveren, advisering.
CONSULTATIE	Overheid biedt een gesloten oplossing, waar betrokkenen binnen strikte randvoorwaarden over kunnen meepraten.	Mening en commentaar leveren.
VOORLICHTING	Overheid informeert de andere partijen over beslissingen.	Consumeren van de informatie.
NIET INTERACTIEF		
AUTORITAIR	Overheid geeft geen informatie, kiest eigen weg.	Geen rol, vaak zelfs geen kennis

Figuur 2.3: participatieladder (bron: Heins 2006, bewerkt door Kloen)

In bovenstaande figuur is te zien, dat er verschillende vormen van participatie mogelijk zijn. "Afhankelijk van de mate waarin participanten daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen op het beleid, kan worden onderscheiden: non-participatie, symbolische participatie en echte participatie" (Voogd en De Roo, 2004). In de participatieladder zit een zekere mate van hiërarchie: naarmate wordt gestegen op de participatieladder, zal de mate van participatie toenemen en zal het aantal betrokken partijen afnemen (van Vliet, 2006).

In deze studie gaat het om de bovenste drie treden van de participatieladder: 'echte participatie', of te wel interactieve beleidsvorming. De drie treden zijn: directe democratie (zelfbestuur), samenwerking en delegering. Alle hebben als kenmerk dat de rol van de overheid beperkt blijft tot het stellen van kaders en dat de rol van de participanten van grote invloed is op de beleidsvorming. Bij interactieve beleidsvorming wordt de nadruk gelegd op het creëren van draagvlak, maar ook gebruik maken van beschikbare kennis, op zoek gaan naar creatieve oplossingen en een kwaliteitsverbetering zijn belangrijke bestanddelen (van Vliet, 2006). Interactieve beleidsvorming heeft verschillende gevolgen voor de rol van de betrokken actoren:

- "verlies van macht van de overheid;
- kwaliteit eindproduct afhankelijk van proces;
- kost veel tijd en energie;
- bijzondere vaardigheden nodig: leerproces;
- motivatie, betrokkenheid;
- transparant proces" (Heins, 2006).

Burgerinitiatief

De vorm van interactieve beleidsvorming waaraan in deze studie aandacht wordt besteed is het burgerinitiatief. "Een burgerinitiatief is een eigen initiatief van één of meer personen die op een zelf gekozen manier een zelf gekozen maatschappelijk doel willen realiseren" (Penninx⁴, 2006). Alle burgerinitiatieven hebben als kenmerk dat eigen voordeel (baat) en maatschappelijk voordeel (nut) worden gecombineerd (Kansentlas, 2006).

Het gaat hier dus niet om het formele burgerinitiatief, zoals in de wet geregeld, waarbij burgers het recht hebben om voorstellen te agenderen in de gemeenteraad of raadscommissie. Het gaat hier om maatschappelijke initiatieven of ondernemingen, waarin mensen, cq ouderen, laten zien hoe ze op een plezierige, zelf gekozen manier iets voor de samenleving kunnen en willen betekenen met kernwaarden als: solidariteit, zingeving en zelfontplooiing (Penninx, 2006).

Participatie van ouderen

In de trendstudie 'Ouder worden we allemaal' (2004) signaleert het NIZW een aantal maatschappelijke ontwikkelingen die erop wijzen dat ouderen het burgerinitiatief steeds vaker zullen omarmen als een belangrijke organisatievorm voor maatschappelijke participatie. De volgende trends worden gesignaleerd:

- 1) Demografische revolutie
- 2) Langere levensduur
- 3) Betere gezondheid
- 4) Stijgend opleidingsniveau
- 5) Betere inkomenspositie
- 6) Meer (variatie in) arbeid
- 7) Zinvol leven/ zelfontplooiing
- 8) Eigen regie
- 9) Gelijkgestemden
- 10) Veel beleven
- 11) Diversiteit

De trends wijzen erop dat ouderen participatie in de vorm van een burgerinitiatief steeds vaker zullen omarmen. Maar, ouderen zijn gestopt met werken, wat zijn dan nog redenen om er voor te kiezen te participeren? Wanneer wel? Vaak zijn het actieve en vitale mensen die erop wachten de opgedane kennis en ervaringen tijdens het beroepsleven langer te kunnen benutten, maar het kunnen ook mensen zijn die heel ontevreden zijn met de huidige situatie in de leefomgeving (bijvoorbeeld aanwezigheid van voorzieningen, leefbaarheid) en daarom het heft in eigen handen nemen. Het is dus belangrijk te realiseren dat participatie niet in alle situaties en voor iedereen nodig is.

---

⁴ Kees Penninx is expert medewerker bij het NIZW op het gebied van ouderenbeleid, Wmo en stedelijke ontwikkeling. Hoofdthema: bevorderen van de maatschappelijke participatie onder ouderen. Verschillende publicaties geschreven.

Ouderen zijn bereid hun aandeel te leveren aan de maatschappij, maar op een andere wijze dan vroeger het geval was. “Zij willen over het algemeen geen langdurige verbintenissen en verplichtingen, ze willen zich flexibel inzetten en ze willen activiteiten ondernemen die voldoende voldoening geven” (Kco, 2006). Tussen de groep ouderen die al volop participeert en de groep die (nog) niet participeert bevindt zich een groot middensegment van mensen die wel wat zouden willen doen, maar er niet toe komen. Sommigen voelen zich onzeker (wat kan ik?), anderen weten de weg niet te vinden of verdwalen in het woud van de mogelijkheden. Andere belemmeringen zijn een beperkte gezondheid, tijdgebrek, denken dat men ergens te oud voor is en niet gevraagd worden (Penninx, 2006).

Participatie van ouderen is volgens Penninx (2006) om verschillende redenen belangrijk. “De oudere bouwt door het oppakken van maatschappelijke taken binnen sociale netwerken een natuurlijk buffer op tegen gevoelens van eenzaamheid en onveiligheid, en daarmee samenhangende depressieve gevoelens. Door het versterken van sociale netwerken in de samenleving kunnen gemeenten daarnaast de druk op zorgvoorzieningen beperkt houden”.

In 2000 is besteedde ongeveer de helft van de 55-plussers tijd aan vrijwilligerswerk en mantelzorg⁵. Onder de 35-54 jarigen was er sprake van een daling van het deelnamecijfer. Per saldo betekent dit, dat ouderen steeds belangrijker worden voor vrijwilligerswerk en mantelzorg. Maar, uit cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt, dat er inmiddels meer ouderen aan het werk zijn gegaan. Ook voor de komende tijd is het de verwachting dat de arbeidsdeelname onder ouderen zal stijgen. Het is de vraag wat voor gevolgen dit zal hebben op de tijdsbesteding aan andere zaken, zoals vrijwilligerswerk en mantelzorg. (Scp, 2006)

2.4 Stedelijke Vernieuwing

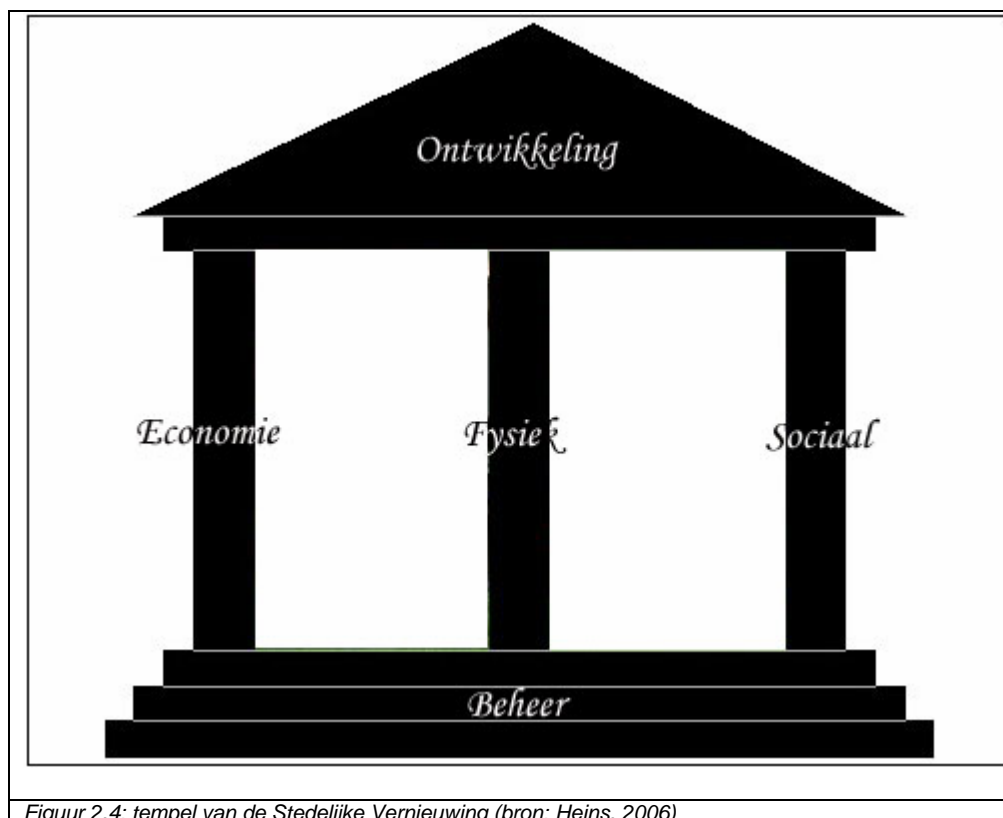
In het voorgaande is besproken wat participatie inhoudt en op welke wijze ouderen wensen te participeren; deze studie richt zich echter op participatie van ouderen *in de stedelijke vernieuwing*. In deze paragraaf komt daarom aan bod wat stedelijke vernieuwing inhoudt en wordt specifiek ingegaan op participatie in de stedelijke vernieuwing. Wat houdt dat in?

Definitie

Onder ‘stedelijke vernieuwing’ kan worden verstaan “het scheppen van condities voor de kwaliteitsverbetering van het woon-, werk-, productie- en leefmilieu in en rond de steden, door het treffen van maatregelen die vooral zijn gericht op de aard en het beheer van de fysieke leefomgeving” (De Roo en Schwartz, 2001). Het gaat om een integrale benadering op stadsontwikkeling. In figuur 2.4 is deze integrale benadering schematisch weergegeven in de zogenaamde ‘tempel van de stedelijke vernieuwing’. De ‘ontwikkeling’ wordt gedragen door drie pilaren: ‘economie’ (ondernemen), ‘fysiek’ (wonen) en ‘sociaal’ (leven). De pilaren staan op een fundering van ‘beheer’, wat betekent dat stedelijke vernieuwing een continu proces is.

---

⁵ informele hulp (hulp aan familieleden, vrienden, zieke partner)

Participatie in sv

In zijn uitgave 'Van volkshuisvesting naar woonbeleid' (2002) heeft Ekkers onder andere uiteengezet op welke wijze stedelijke vernieuwing zich door de tijd heeft ontwikkeld. Hieronder worden de passages genoemd die betrekking hebben op participatie in de stedelijke vernieuwing.

De participatie in de stedelijke vernieuwing (term als zodanig kwam nog niet voor) heeft eigenlijk zijn oorsprong in de jaren zestig. "Ten tijde van de *cityvorming* en *stadsreconstructie* dwong de toen toenemende welvaart tot reflectie over het functioneren van centrale steden. Het waren vooral stedenbouwkundigen en planologen die ideeën leverden met het oog op de lange termijn. De ingrepen waren ingrijpend en pijnlijk. Stadsreconstructie was, zo dacht men een stedenbouwkundige en bouwtechnische ingreep. In de binnensteden echter bleken langzamerhand buurtgebonden actiegroepen zich heftig te verzetten tegen de verloedering en verwoesting van hun woongebied.

De woonsituatie in de binnensteden was op het einde van de jaren zestig bedroevend. Hele buurten waren rijp voor de sloop. De bewonerswensen sloegen niet alleen op woning- en buurtverbetering, zoals het gebrek aan speelgelegenheid, aan groen, hinder van bedrijven, parkeerproblemen, maar ook op het doorbreken van bestaande machtsverhoudingen. De mondige burger wenste niet meer het passief voorwerp van overheidsbemoeienis te zijn, hoe goed ook bedoeld. Stadsvernieuwing is niet alleen een bouwtechnisch proces, maar ook een maatschappelijk en politiek besluitvormingsproces. Het is deze erkenning die ten grondslag ligt aan wat sinds enkele jaren de '*klassieke stadsvernieuwing*' wordt genoemd. Daarin staan inspraak, participatie en medezeggenschap centraal. De trein van de stadsvernieuwing kwam langzamerhand op gang en kreeg al gauw een routinekarakter.

De recessie van eind jaren zeventig had een omvangrijke structurele werkloosheid achtergelaten. Het komt erop aan de functie van de steden als motor van de samenleving verder te ontplooiën. Daarmee wordt ten dele afstand genomen van de 'klassieke stadsvernieuwing', die impliciet de stad zag als een optelsom van afzonderlijke buurten met een winkelcentrum. De nieuwe term is '*stedelijke vernieuwing*'. Het gaat om een integrale aanpak, welke de klassieke stadsvernieuwing verbreedt. Naast fysieke maatregelen zijn niet-fysieke maatregelen noodzakelijk waarin ook sociale aspecten, zoals veiligheid, onderwijs, zorg en welzijn, en de economische dimensie noodzakelijk zijn.

Uit het voorgaande blijkt, dat de overheid zich al vroeg heeft beziggehouden met stedelijke vernieuwing. De beleidsprogramma's reageren op elkaar, verbeteren de eenzijdigheden die ofwel in de programmering ofwel de uitvoering achteraf werden geconstateerd. Zij worden telkens *integraler*: zij omvatten steeds meer de drie dimensies: de fysieke of stedenbouwkundige dimensie, de sociale dimensie ofwel emancipatie en het vergroten van kansen, en de economische dimensie. Ook het sturingsconcept of de strategie verandert: interactief besturen in plaats van alleen maar inspraak en participatie, op basis van meerjarenprogramma's en niet meer losstaande projecten."

In deze studie gaat het om *participatie in de stedelijke vernieuwing*, wat zoveel betekent als participatie in de actuele kijk op het gebied van stadsontwikkeling. De participatie zal niet alleen betrekking hebben op het fysieke (wonen/ verblijven), zoals bij de klassieke stadsvernieuwing, maar ook op sociaal (leven) en economisch gebied (werken/ ondernemen). Daarbij is er sprake van interactief besturen op basis van meerjarenprogramma's. De pijlers kunnen bij de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing op verschillende manieren worden ingevuld:

- *fysieke pijler*: woongemeenschap, woongroep, kwaliteit van de openbare ruimte, vitaal platteland.
- *sociale pijler*: ontmoeting soortgenoten, voldoening, enthousiasme, leefbaarheid/ veiligheid.
- *economische pijler*: invloed op beleid, vereniging runnen, voorzieningen opzetten, diensten aanbieden.

2.5 Samengevat

Aan het begin van dit hoofdstuk is tot de conclusie gekomen dat de rol van actoren kan bijdragen aan een vergroting van de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing door in te spelen op: 1) de actuele relevante ontwikkelingen, en 2) de kenmerken van de participatie van ouderen. Na afronding van de theoretische context kunnen deze twee elementen worden verbijzonderd in verschillende omstandigheden waarop actoren al dan niet inspelen. In deze paragraaf worden deze in tabelvorm samengevat.

1) Actuele ontwikkelingen:	
-	De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (1 januari 2007) stelt gemeenten verantwoordelijk voor maatschappelijke ondersteuning. Gemeenten moeten het mogelijk maken, dat alle inwoners kunnen participeren, inclusief ouderen.
-	Er is sprake van een toenemende mate van differentiatie in leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in hetzelfde hokje te plaatsen.
-	Ouderen hebben momenteel een hoge levensverwachting, de arbeidsparticipatie onder 55-plussers stijgt, het opleidingsniveau is hoog en het inkomen is stijgende.
-	De Nederlandse bevolking is de komende twintig jaar

<ul style="list-style-type: none"> - stabiel, daarentegen vergrijsd Nederland wel snel. - De productieve leeftijdsgroep (20-65 jaar) zal de komende jaren snel dalen. - Ouderen zijn in toenemende mate bereid en in staat een zinvolle bijdrage te leveren aan de woonomgeving.

Figuur 2.5: actuele ontwikkelingen

2) Kenmerken participatie:
<ul style="list-style-type: none"> - Communicatief rationele aanpak: procesoptimalisatie, omgaan met onzekerheden, interactiviteit, unieke oplossingen, gebiedsgericht, etc. - Gevolgen interactieve beleidsvorming: nadruk op het proces, kost veel tijd/ energie, bijzondere vaardigheden nodig (leerproces), motivatie/ betrokkenheid heel belangrijk en transparant proces. - Burgerinitiatief: een eigen initiatief van één of meer personen die op een zelf gekozen manier een zelf gekozen maatschappelijk doel willen realiseren. Combinatie van eigen voordeel (baat) en maatschappelijk voordeel (nut). - Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, wel op een andere manier dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven. - Een groot aandeel ouderen komt niet aan participatie toe, omdat ze: onzeker zijn, de weg niet kunnen vinden, verdwalen in de mogelijkheden, een beperkte gezondheid hebben, geen tijd hebben, te oud zijn of niet gevraagd worden. - Participatie in de stedelijke vernieuwing: integrale benadering (naast wonen aandacht voor leven, werken, ondernemen en verblijven in het stedelijk gebied), interactief besturen in plaats van alleen participatie/ inspraak en het gaat om meerjarenprogramma's in plaats van losstaande projecten.

Figuur 2.6: kenmerken participatie

In dit hoofdstuk is de theoretisch basis gelegd voor het vervolg van de studie. Het is deze theoretisch basis waarop de gekozen methode (zie bijlage I) moet aansluiten en waaraan de cases zullen worden getoetst. In het volgende hoofdstuk zullen de bevindingen per case worden besproken.

3 Cases

Aan het einde van de theoretisch context is beschreven op basis van welke omstandigheden actoren, bij de vergroting van participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing, al dan niet kunnen inspelen. In dit hoofdstuk worden verschillende 'best-practices' behandeld, waar de rol van actoren al heeft bijgedragen aan het vergroten van de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing. Het gaat er in dit hoofdstuk dan ook vooral om te achterhalen op welke manier door actoren is ingespeeld op deze omstandigheden. De cases zijn: 'Derde Fase' (Zutphen), 'Groepswonen Allochtone Ouderen' (Rotterdam), 'Ouderencoöperaties op het Platteland' (Utrecht), 'Ouderenproof' (Noord-Brabant) en als buitenlandse case 'Seniorengenossenschaften' (Riedlingen, Duitsland).

3.1 Derde Fase

Mensen hebben in de eerste en tweede fase van hun leven, respectievelijk lerend en economisch productief, een duidelijke rol en positie. Maar in de derde levensfase is die rol en positie niet zo duidelijk. In deze wat simplistisch geschetste levensloop mag je tegenwoordig tot een flink eind in de zeventig een behoorlijke, zij het wat afnemende, vitaliteit verwachten. Dat zijn tien tot twintig jaar waarin, bij de juiste vragen en omstandigheden, veel unieks aan de samenleving zou kunnen worden bijgedragen.

In Zutphen zijn in de afgelopen decennia veel door antroposofie⁶ geïnspireerde instellingen ontstaan. Maar tot nu toe ontbrak daarbij huisvesting, en wat daar zo bij hoort aan activiteiten en voorzieningen, voor een toenemend aantal ouder wordende inwoners. Tot hun verdriet moesten zij voorlopig nog elders naar een passende leefomgeving voor hun derde fase zoeken.

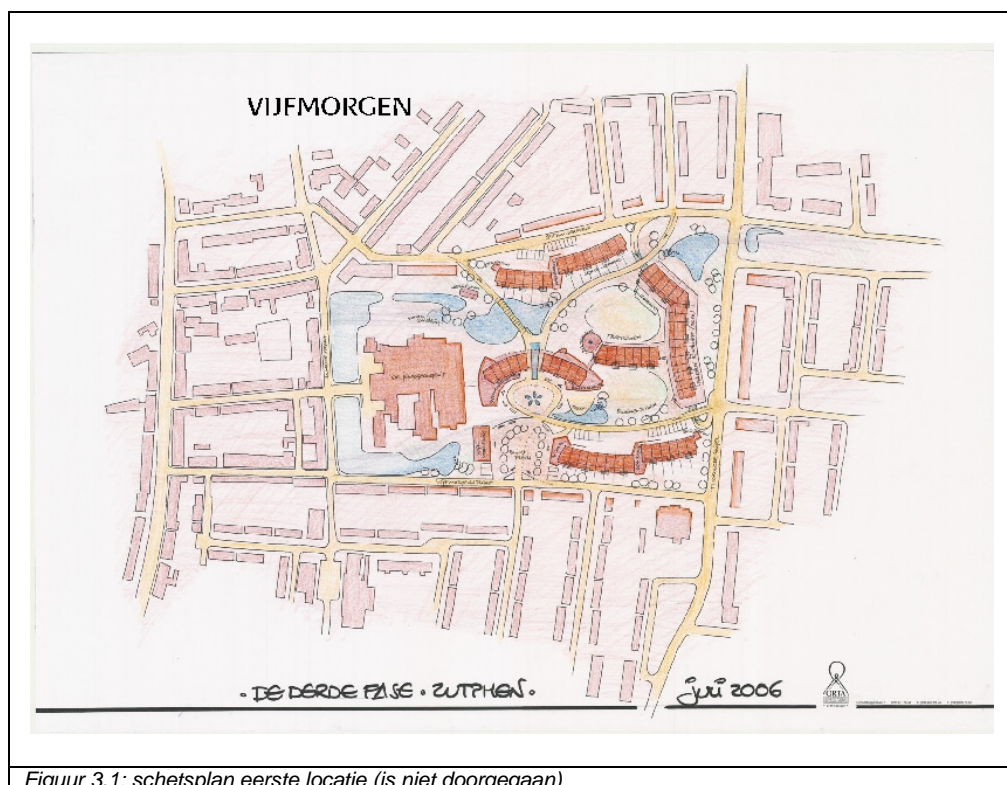
Een aantal mensen is het hele jaar 2004 bezig geweest de perspectieven van een gedroomde en ook mogelijke toekomst in Zutphen te verkennen. Vereniging de Derde Fase wil een samenhangend woon- en werkgebied in en om Zutphen scheppen en in stand houden waar iedereen zijn persoonlijke levensloop zinvol en in vrijheid kan voltooien en waar de behoeften aan een gezonde en natuurlijke ontwikkeling van lichaam, ziel en geest uitgangspunt zijn voor alle activiteiten. Daar heerst een rijk sociaal en cultureel leven en de noodzakelijke voorzieningen liggen op kleine afstand van de kleinste 'levensloopbestendige' woningen. Er is ruimte voor de alleroudsten maar vooral ook voor de jongere ouderen, die misschien nog wat meer energie en sociale contacten hebben. De vereniging werkt aan vier hoofdthema's:

- 1) Wonen en (dus) bouwen

---

⁶ "Antroposofie kan het beste worden omschreven als een weg om door zelfkennis en kennis van de wereld te komen tot bewustwording van je menszijn, in vrijheid en vanuit eigen verantwoordelijkheid. Antroposofie ziet de wereld niet alleen als een werkelijkheid die je door tellen, wegen en meten kunt kennen of verklaren. Ze gaat uit van een niet-materiële werkelijkheid, een geestelijke realiteit, die een geheel vormt met alles wat onze fysieke zintuigen kunnen waarnemen" (Antrop-ver, 2006).

- 2) Zorg (thuis en intramuraal⁷)
- 3) Activiteiten (werken, cultuur en genieten)
- 4) Studie (waarom, wat en hoe derde fase?) (Derde fase, 2006)

Figuur 3.1: schetsplan eerste locatie (is niet doorgegaan)

Dit is globaal de inhoud en de achtergrond van het initiatief. In het nu volgende zal worden besproken op welke manier de betrokken actoren hun rol hebben ingevuld om te zorgen voor participatie van ouderen. Aangezien het initiatief zich nog in een vroeg stadium bevindt, er moet nog een locatie worden gevonden (zie: figuur 3.1), is hierover alleen gesproken met dhr. Versteeg, de initiatiefnemer van 'Derde Fase'.

Actualiteit

"Er is sprake van een toenemende mate van *differentiatie* van leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in het zelfde hokje te plaatsen" (Vws, 2006). Volgens de initiatiefnemer is het daarom zaak een groep te vormen die iets gemeenschappelijke heeft: een visie, leefstijl of sfeer. Bij deze woongemeenschap is dat de antroposofische visie. Dat wil echter niet zeggen dat alle leden van de vereniging zich hoeven aan te sluiten bij deze visie, het gaat bovenal om een emotionele en gevoelsmatige binding met het initiatief. Om te zorgen voor een goede samenstelling van de groep wordt onder andere gebruik gemaakt van een zogenaamd 'woonbiografie'-practicum. Wat voor keuzes zijn in een levensloop gemaakt met betrekking tot de maatschappelijke en fysieke leefomgeving? Het doel van een woonbiografie is om op voorhand te kunnen beantwoorden of iemand bij de vereniging wil horen of niet. Daarnaast wordt bij iedereen die belangstelling toont voor het initiatief een kwalitatief diepte-interview afgenomen.

Ouderen hebben een steeds hogere *levensverwachting*, zijn steeds beter opgeleid en hebben meer inkomsten (Vws, 2006). Het initiatief 'Derde Fase' speelt hierop in door een plaats in de samenleving te maken waar mensen die 'niet meer werken' en gebruik willen maken van de mogelijkheden die ontstaan als mensen met al hun ervaring, creativiteit en wijsheid in die fase gaan samenwerken en leven.

⁷ "Binnen de muren van een ziekenhuis of andere inrichting plaatshebbend" (Van Dale, 2006)

Er is sprake van een toenemende *vergrijzing* van de samenleving, met als gevolg een daling van de productieve leeftijdsgroep (Cbs, 2006). Bij 'Derde Fase' gaat het om een woonwerkgemeenschap door en voor ouderen. Naar competenties voeren de leden taken uit. Vandaar wordt er gestreefd naar een demografisch normale verdeling van de ouderen. Dat wil zeggen: niet alleen afhankelijke ouderen, maar ook jonge, vitale ouderen. Deze vitale ouderen zijn volgens de initiatiefnemer belangrijk vanwege het nog aanwezige netwerk in de samenleving, de fysieke capaciteiten en de generatiegebonden vaardigheden. Volgens de initiatiefnemer is het een open-eindproces, waarbij moet worden gedacht op de lange termijn.

Kenmerken

Het *burgerinitiatief* 'Derde Fase' is gestart vanuit een maatschappelijk tekort aan dit soort initiatieven, de vraag was aanwezig. Als je het dan zelf niet doet, doet niemand het! Het maatschappelijke doel is voor ouderen een maatschappelijk aanvaardbare positie te creëren dat recht doet aan de kwaliteiten van die generatie. In eerste instantie gaat het om de realisatie van een buurtje met circa 150 woningen, met ruime mogelijkheden voor zinvolle werkzaamheden voor jonge ouderen. Het nut voor de betrokken ouderen is een versterkte, zinvolle deelname van een 'uitgerangeerde' bevolkingsgroep aan de samenleving. De vereniging werkt samen met verschillende actoren: stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV), een architectenbureau, een duurzame projectontwikkelaar en bureau gespecialiseerd in 'woonbiografieën'. Er wordt bij 'Derde Fase' alleen samengewerkt met derden voor zover het de keuzevrijheid niet onevenredig beperkt.

Volgens de initiatiefnemer is er geen sprake van *interactieve beleidsvorming*, maar interactieve beleidsbeïnvloeding. "Wij moeten de politiek beïnvloeden om onze zin te krijgen en de gemeente haar prioriteiten te laten herzien." Het is een wens een transparant proces te creëren, maar door de beperkte fondsen zijn momenteel de communicatiemomenten schaars. Wel is er een nieuwsbrief en een website. Een interactief proces brengt vaak leermomenten met zich mee. Ten eerste is een speciale contactadviseur bij de gemeente geregeld, zodat het niet in de 'koker' terecht komt. Ten tweede is geleerd dat het enige dat écht werkt is om een klein project beet te pakken, dat als voorbeeld laten dienen en gewoon aan de slag te gaan. Een derde leerpunt is dat de doelgroep zichtbaar moet zijn voor derden, anders spreekt het mensen niet aan. Een vierde punt is dat mensen niet afkomen op abstracties, alleen op concrete zaken.

Bij 'Derde Fase' is er sprake van een *communicatief rationeel* proces. Er is sprake van interactief proces (zie boven). Het gaat om een uniek project, er is geen standaardmodel dat kan worden gebruikt. Het is zelfs zo, dat 'Derde Fase' een voorbeeldfunctie heeft gekregen bij de stichting Zilveren Kracht. Het initiatief richt zich tevens op het zinvol samenzijn in de derde fase, het gaat om procesoptimalisatie.

"Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, maar op een *andere manier* dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven" (Kco, 2006). Bij de 'Derde Fase' bestaat de participatie uit allerlei taken wat niet persé professioneel hoeft te zijn vanwege deskundigheid of fysieke vermogens. Het gaat met name om culturele, sociale en dienstverlenende activiteiten. De inzet van de leden is daarbij pragmatisch: iedereen kan een belangrijke functie vervullen in een bepaalde context. Het is participatie naar competenties.

Een groot deel van de ouderen *participeert niet*, omdat ze niet gevraagd zijn, onzeker zijn, verdwalen in de mogelijkheden, een slechte gezondheid hebben of zich te oud voelen (Penninx, 2006). Bij 'Derde Fase' worden de ouderen bereikt door middel van: mond-tot-mond reclame, uitgedeelde flyers, publiciteit rondom de Toekomstprijs waaraan werd meegedongen, voorbeeldfunctie van het initiatief bij Zilveren Kracht en spontane ontmoetingen. Naarmate de plannen verder vorm krijgen zal hopelijk meer publiciteit worden gegenereerd en zullen er meer leden bijkomen.

Het gaat hier om *stedelijke vernieuwing*, aangezien het gaat om de realisatie van een woongemeenschap voor ouderen (fysiek), er is sprake van een gemeenschap van soortgenoten (sociaal) en het gaat om een gemeenschap door en voor ouderen (economie). Het initiatief is gericht op de lange termijn en er is sprake van interactiviteit. Eén van de thema's voor participatie is 'bouwen en wonen'.

De initiatiefnemer denkt dat teneinde de participatie van ouderen te vergroten het vooral belangrijk is jongere ouderen te trekken bij initiatieven. Zij bezitten nog een sociaal netwerk, zijn fysiek sterker en beschikken over generatiegebonden vaardigheden.

Waardering

Het initiatief 'Derde Fase' wordt gewaardeerd op basis van drie criteria, namelijk 'participatiegraad', 'duurzaamheid' en 'sociale samenhang'.

Ten eerste de *participatiegraad*, de trede van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3) waarop het initiatief zich bevindt. Er wordt geprobeerd te samenwerken, maar vanwege de machtsverhouding en de gestelde kaders van de gemeente lukt dat (nog) niet. De vereniging wil zelf het heft in handen houden, alles wat van de overheid komt wordt met argensogen bekeken. De houding van de overheid richting het initiatief verschuift inmiddels wel van zeer afhoudend naar een zekere mate van bewondering. Voorlopig is het initiatief nog afhankelijk van enkele personen, doordat het nog geen zelfdragende organisatie is. Waardering: 2 sterren.

Het is de bedoeling dat 'Derde Fase' een zeer *duurzaam* project wordt. Het is een meerjarenprogramma, er wordt van uitgegaan dat de leden tot aan hun dood een functie kunnen vervullen in de gemeenschap. Het is een toevoeging voor de buurt, aangezien de aangeboden diensten en voorzieningen ook door derden kunnen worden gebruikt. Het is een samenhangend programma; de leden zijn georganiseerd in een vereniging en het is een initiatief voor en door ouderen. Maar, voorlopig heeft er nog geen duurzame stedelijke vernieuwing plaatsgevonden. Waardering: 2 sterren.

De *sociale samenhang* is een moeilijker punt. Natuurlijk is het de bedoeling bij te dragen aan de sociale samenhang in een buurt of wijk, maar het is de vraag of je inderdaad zo transparant kunt zijn en binding kunt krijgen, ondanks dat je een vreemde eend in de bijt (antroposofen) bent. Wel gaat het initiatief bijdragen aan de nabijheid van voorzieningen, aangezien voorzieningen zullen worden gerealiseerd in de gemeenschap die ook optimaal worden opengesteld voor derden, waardoor leven naar binnen wordt gehaald en blijkt wordt gegeven aan de bereidheid deel uit te maken van de omgeving. Waardering: 2 sterren.

Algemene waardering (onder voorbehoud): ★★ (goed)

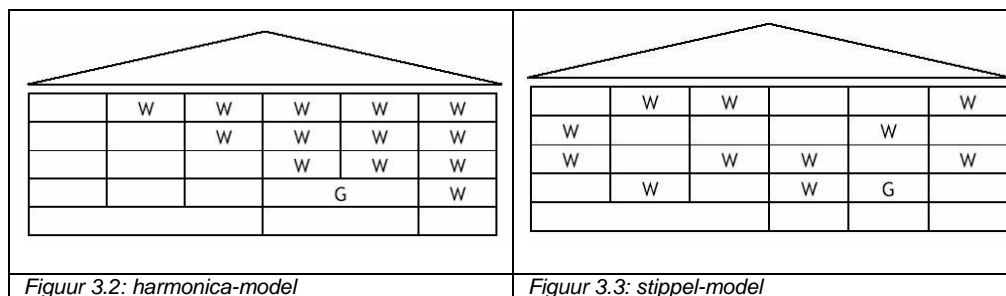
3.2 Groepswonen Allochtone Ouderen

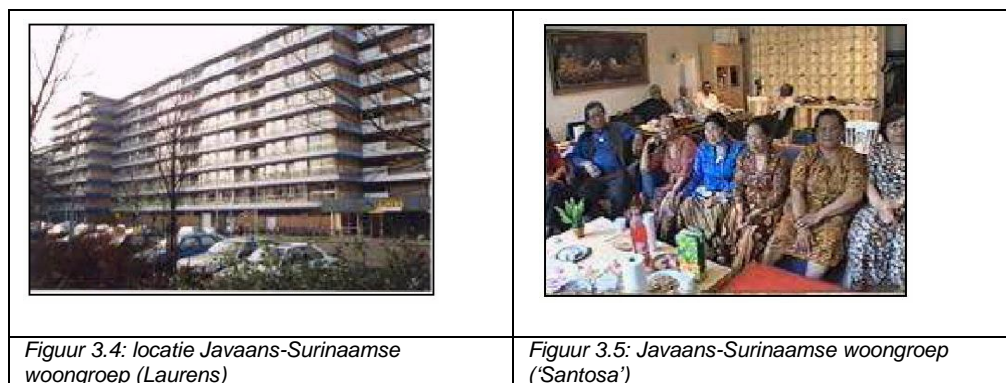
Met name allochtone ouderen van de eerste generatie zien hun oude dag met zorg tegemoet. Wat als je in een verzorgingshuis terechtkomt waar je anderen amper kunt verstaan en niemand jouw taal en cultuur deelt? 'Niet alleen, maar wel eenzaam' lijkt zo de opdoemende realiteit. Veel van deze ouderen verwachten steun van hun kinderen. Immers, zo gaat dat in het land van herkomst ook. Maar die kinderen blijken dan toch al zo verwesterd te zijn, dat ze het helemaal niet meer zo vanzelfsprekend vinden om hun ouders in huis te nemen. (Kansenatlas, 2006)

Zo ontstond het idee van woongroepen voor allochtone ouderen. Groepen ouderen die zich aangetrokken voelen tot deze oplossing zijn vaak zelf niet vaardig genoeg een en ander te (doen) realiseren. Voordat men tot een potentiële woongroep komt die geschikte accommodatie 'kan claimen', is dan ook ondersteuning nodig. (Kansenatlas, 2006) Vele migranten zelforganisaties of wijkopbouwwerkers, die deze woonbehoefte bij allochtone ouderen signaleren, weten inmiddels te verwijzen naar dhr. v/d Dool, en zijn bureau Wesp (voorheen werkzaam bij de Woongroepenwinkel).

Uit ervaring van dhr. v/d Dool uit het verleden is gebleken dat een nieuwbouwproject vaak een kwestie is van een lange adem, met een mooi resultaat, maar niet een erg flexibel gebouw, waar niet altijd direct een bestemming aan kan worden gegeven als de woongroep ophoudt te bestaan. Daarom is op zoek gegaan naar betaalbare en meer flexibele alternatieven. Daarbij is ondervonden dat het ook mogelijk is woongroepen te huisvesten in bestaande woningbouw of in standaard renovatie- of nieuwbouwplannen. Woongroepen worden dus niet gehuisvest in een apart gebouw, maar in bestaande gebouwen of in 'gewone' nieuwbouwprojecten. Vaak wonen zij dan samen met andere bewoners. Hierbij zijn twee vormen onderscheiden: het harmonica-model, waarbij de woongroep ruimtelijk geclusterd is, en het stippel-model, waarbij de leden van de woongroep verspreid wonen in het gebouw (zie: figuur 3.2 en 3.3; w = woning, g = gemeenschappelijke ruimte). (De Jong, 2006)

In het voorgaande is kort beschreven wat de inhoud is van het initiatief 'Groepswonen allochtone ouderen'. In het vervolg van deze paragraaf zal worden besproken op welke wijze de betrokken actoren invulling geven aan hun rol en de wijze waarop deze heeft bijgedragen aan de participatie van allochtone ouderen. Voor de studie van dit burgerinitiatief hebben interviews plaatsgevonden met dhr. v/d Dool, de coördinator van het initiatief, en dhr. Somohardjo, werkzaam als opbouwwerker bij de Javaans woongroep 'Santosa' (zie: figuur 3.4 en 3.5). De Javaanse woongroep is één van de vele woongroepen in en rond Rotterdam. Daarnaast zijn er Surinaamse, Kaapverdise, Turkse en Indische woongroepen.

Actualiteit

Ouderen hebben een steeds hogere *levensverwachting*, zijn steeds beter opgeleid en hebben meer inkomsten (Vws, 2006). Echter, dit gaat meestal niet op voor allochtone ouderen. Volgens de coördinator hebben allochtone ouderen vaak geen opleiding en moeten ze rondkomen van een bijstandsuitkering. De opbouwwerker kan deze ontwikkelingen bevestigen voor de Javaans-Surinaamse woongroep. Daarnaast hebben velen van hen altijd in hun achterhoofd gehad dat ze ooit zouden terugkeren naar hun moederland, maar dat manifest zich steeds minder. De kinderen raken verwesterd, er worden kleinkinderen geboren en doden worden begraven. Steeds meer allochtone ouderen hebben de behoefte aan een comfortabele manier van wonen, bij voorkeur met cultuurgenoten.

Om daarop aan te sluiten is 'Groepswonen allochtone ouderen' opgezet. Volgens de coördinator is daarbij het concept van de 'woongroep' het meest voor de hand liggend, ook omdat er een stuk emancipatie van uitgaat. Volgens de opbouwwerker houdt een woongroep in, dat in een Nederlandse setting een groep allochtonen bij elkaar wordt gezet zodat kan worden gesproken in de eigen taal en met eigen mensen. Groepen ouderen die zich aangetrokken voelen tot deze oplossing zijn vaak zelf niet vaardig genoeg één en ander te doen realiseren. Voordat men tot een potentiële woongroep komt die een geschikte accommodatie 'kan claimen', is dan ook ondersteuning nodig op het gebied van: welke mensen zullen met succes een woongroep kunnen vormen, welke gemeenschappelijke voorzieningen zijn gewenst, moet er blijvende ondersteuning zijn, welke corporaties zijn genegen mee te werken aan het zorgen voor of verbouwen van een geschikte accommodatie, etc. (Kansenatlas, 2006) Daarbij kan het bureau van dhr. v/d Dool, bureau Wesp, uitkomst bieden.

Kenmerken

'Groepswonen allochtone ouderen' is een *burgerinitiatief*. Het maatschappelijke doel van 'Groepswonen allochtone ouderen' is om allochtone ouderen uit een sociaal isolement te halen. Het nut van het initiatief voor de betrokken ouderen is samenzijn met cultuurgenoten en genieten van de oude dag. Betrokken actoren zijn, naast bureau Wesp en de ouderen, corporaties, lokale overheden en het rijk. De Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV) ondersteunt door de verspreiding van dit concept (De Jong, 2006). Bij de opzet van de Surinaams-Javaanse woongroep werkten de corporatie, de Woongroepenwinkel⁸ en de stichting Setasan⁹ samen. Nu de woongroep is gevestigd wordt de groep hoofdzakelijk begeleid door stichting Setasan. De visie van de coördinator is dat het beter is de woongroepen te huisvesten in bestaande bouw of in 'gewone' nieuwbouwprojecten (zie: figuur 3.2/ 3.3) in verband met de beperkte flexibiliteit van een gebouw alleen voor allochtonen.

Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' is er sprake van *interactieve beleidsvorming*. De nadruk wordt gelegd op het proces: het belangrijkste is het samenzijn met cultuurgenoten, de kenmerken van de huisvesting zijn daaraan ondergeschikt. De opbouwwerker voegt toe dat veel van de ouderen analfabeet zijn, waardoor veel geduld nodig is. De tijdsduur van de voorbereiding varieert van zo'n 4 tot 8 jaar, de reden daarvoor is vooral de hoeveelheid papierwerk. Gedurende het project zijn er verschillende leermomenten geweest. De coördinator heeft geleerd dat de regie over een woongroep een strakke organisatie en autoriteit vraagt, dat locaties waar alléén de woongroep woont kwetsbaar zijn (daarom: stippel- of harmonica-model) en dat elke woongroep uniek is en om een eigen aanpak vraagt. De opbouwwerker heeft bij zijn werkzaamheden met de Surinaams-Javaanse woongroep geleerd dat eenzelfde etniciteit niet gelijk staat aan een gelijke groep (geloof, inkomen, stad/platteland, etc.), dat er een strikte scheiding moet zijn tussen de groep en de religie, dat je sleutelfiguren nodig hebt die de taal van de ouderen spreken en dat veel van de ouderen een uitlaatklep nodig hebben. Volgens de opbouwwerker zijn er bij de begeleiding van een woongroep verschillende vaardigheden nodig: geduld hebben, nieuwe begrippen (zoals 'woongroep') introduceren, goed luisteren en niets forceren. De betrokkenheid en motivatie van de betrokken ouderen wordt, volgens de coördinator, vertaald in een zogenaamde 'projectontwikkelnotitie'. Daarin worden de drie elementen (planontwikkeling, groepsorganisatie, beheer) van het proces benoemd en in globale zin uitgeschreven. Op het moment dat zo'n notitie klaar is heeft de woongroep echt iets te laten zien aan een corporatie, gemeente of belangstellenden. De transparantie van het proces blijkt uit de aanwezigheid van een klankbordgroep, bestaande uit ongeveer 10-15 bewoners (30-50% van de toekomstige bewoners). Deze komen regelmatig in een gespreksgroep samen.

⁸ Sinds 1 januari 2005 maakt de Woongroepenwinkel Rotterdam deel uit van Steunpunt Wonen, een Rotterdamse organisatie die gespecialiseerd is in vraagstukken en beleidsontwikkeling op het gebied van wonen en participatie. (De Jong, 2006)

⁹ "De woongroep is geen formele vereniging, maar een onderdeel van stichting Setasan, een sociaal culturele organisatie en belangenbehartiger die zich richt op Javaanse-Surinamers in Rotterdam" (De Jong, 2006).

Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' is er sprake van een *communicatief rationeel* proces. Er is sprake van interactief proces (zie boven). Volgens de coördinator is moet je altijd de uniciteit van zo'n project beleven. De opbouwwerker voegt toe dat elke cultuur eigen gewoonten en wensen heeft. Per woongroep is het maatwerk. Javanen vinden bijvoorbeeld planten heel belangrijk en hechten daarom veel waarde aan een (volks-)tuin. Bij een communicatief rationele aanpak ligt de nadruk op het proces, en moet getracht worden om te gaan met onzekerheden (Voogd en De Roo, 2004). Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' is er sprake van grote groepen ouderen, wat onzekerheden met zich meebrengt. Om daarmee om te gaan worden er in de projectontwikkelnotitie een aantal zaken goed afgesproken: huishoudelijk reglement, woningverdelingsprocedures, samenlevingsovereenkomst, etc.

"Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, maar op een *andere manier* dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven" (Kco, 2006). Volgens de coördinator hebben bij 'Groepswonen allochtone ouderen' de ouderen in een woongroep taken naar deskundigheden, meestal in de vorm van werkgroepen. Taken zijn bijvoorbeeld: bestuur, activiteitenprogramma's maken, beheer van ruimtes, werving van deelnemers. Participatie is geen eis, maar wel een verwachting. De opbouwwerker legt uit dat bij de Javaans-Surinaamse woongroep een iets andere situatie geldt: hier ontstaat natuurlijk leiderschap die vervolgens weer de taken verdeelt. Er is sprake van groepsverantwoordelijkheid. Taken bij deze woongroep zijn onder andere: lekkers klaarmaken, schoonmaken van de gemeenschappelijke ruimte, organiseren van excursies, recreatie.

Een groot deel van de ouderen *participeert niet*, omdat ze niet gevraagd zijn, onzeker zijn, verdwalen in de mogelijkheden, een slechte gezondheid hebben of zich te oud voelen (Penninx, 2006). Volgens de coördinator is de manier waarop allochtone ouderen worden bereikt heel divers. Het gaat om kleine gemeenschappen die elkaar goed kennen en participeren in bijvoorbeeld de moskeevereniging. Daar verspreidt het zich snel van mond tot mond. Er is geen actief wervingsbeleid. De opbouwwerker zegt dat hij vanuit het welzijnwerk vaak voorlichtingsactiviteiten heeft in trefcentra, alwaar dan een praatje wordt gemaakt met de ouderen. Ook organiseert hij geregeld uitstapjes naar bestaande woongroepen. Maar, volgens de opbouwwerker is één van de belangrijkste manieren om Javaans-Surinaamse ouderen te bereiken via radio-uitzendingen. Daar luisteren heel veel Javanen naar, aangezien het in de eigen taal is. Er is sprake van participatie in de *stedelijke vernieuwing*, omdat: het gaat om het vestigen van een woongroep in bestaande of nieuwbouw (fysiek), ervoor wordt gezorgd dat allochtonen zich nuttig en op hun gemak voelen bij soortgenoten (sociaal) en de bewoners in werkgroepen deeltaken moeten uitvoeren (economie). Daarnaast gaat het om een meerjarenprogramma en is er sprake van interactiviteit.

De coördinator denkt dat om de participatie onder ouderen te vergroten, het vooral belangrijk is initiatieven te honoreren als ze zich aandienen. Tevens is hij van mening dat het altijd belangrijk is een gesprek op gang te brengen, en daarmee te zorgen voor reflectie. De opbouwwerker is van mening dat het belangrijk is sleutelfiguren te hebben die de taal spreken van de ouderen. Vertrouwen.

Waardering

Het initiatief 'Groepswonen allochtone ouderen' wordt gewaardeerd op basis van drie criteria, namelijk 'participatiegraad', 'duurzaamheid' en 'sociale samenhang'.

Ten eerste de *participatiegraad*, de trede van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3) waarop het initiatief zich bevindt. De participatiegraad is hier volgens de coördinator 'samenwerken'. Het is een initiatief van de ouderen(verenigingen), waarna contact wordt gezocht met de gemeente of een corporatie. Volgens de coördinator is het belangrijk dat de ouderen bij de gemeente een realistisch beeld neerleggen; daarvoor is de projectontwikkelnotitie een belangrijk hulpmiddel. Vaak weten gemeenten niet hoe ze om moeten gaan met dit soort initiatieven, onmacht. Volgens de opbouwwerker is de gemeente heel behulpzaam geweest bij het vormen van de woongroepen. Het project is volgens zowel de coördinator als de opbouwwerker wel overdraagbaar. Uitgangspunten daarbij zijn wel dat geduld belangrijk is, goed moet worden geluisterd en de zaak niet wordt geforceerd. Waardering: 2 sterren.

'Groepswonen allochtone ouderen' is wel te typeren als een *duurzaam* project. Het is een project in de volkshuisvesting, waarbij volgens de coördinator moet worden uitgaan van een fysieke duurzaamheid van 40 jaar. Maar, daar gaat het de bewoners niet om, het gaat om het samenzijn. Deze sociale duurzaamheid duurt zo lang de woongroep kan blijven bestaan, zo lang mogelijk. Het initiatief voegt ook wel degelijk iets toe aan de wijk. Bijvoorbeeld bij de Javaans-Surinaamse woongroep stappen veel autochtone bewoners gestaag binnen. Volgens de coördinator is dit ook bij de Turkse en Kaapverdise woongroep het geval. De woongroepen brengen multiculturaliteit en levendigheid in de veelal 'witte' wijken. Waardering: 3 sterren.

Volgens de coördinator is het vergroten van de *sociale samenhang* niet zo'n thema bij dit initiatief. Wel denkt hij dat het bij de allochtone ouderen veel rust teweegbrengt: met cultuurgenoten genieten van je oude dag. Het is dus zeker zo dat de sociale samenhang onder de allochtone ouderen toeneemt. Volgens de opbouwwerker verbetert bij de Javaans-Surinaamse woongroep ook de sociale relatie met autochtone bewoners. Eerst waren zij een beetje argwanend richting hen, maar langzaam zijn de mensen naar elkaar toe gaan groeien. De invloed op de nabijheid/ effectiviteit van voorzieningen verschilt per geval. Waardering: 2 sterren.

Algemene waardering: ★★ (goed)

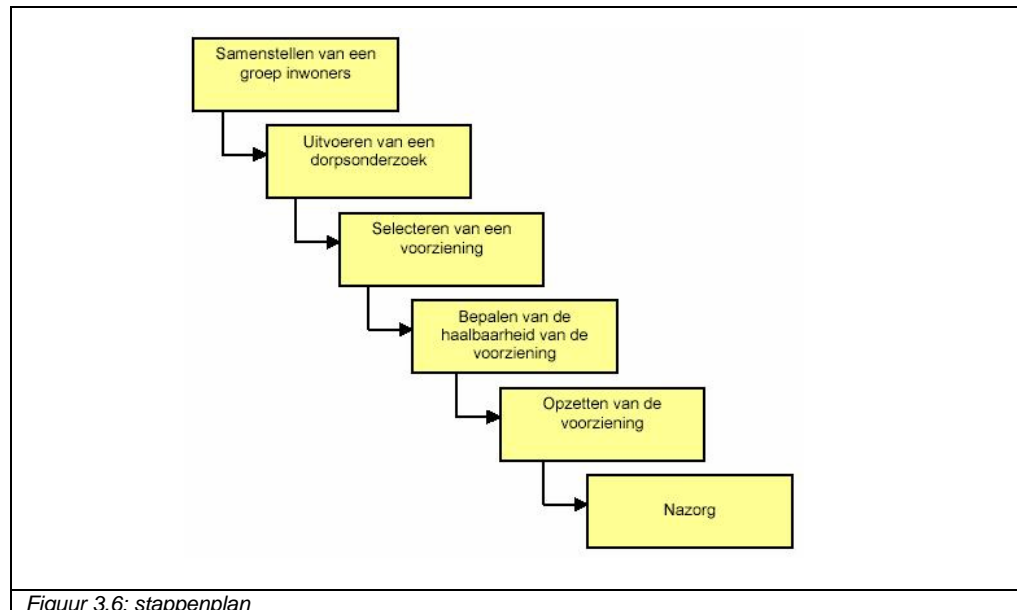
3.3 Ouderencoöperaties op het platteland

Het platteland vergrijsst. Tegelijkertijd speelt er een ander probleem, namelijk het afnemend voorzieningenniveau. Bewoners van kleine kernen zijn daardoor steeds meer tijd kwijt aan dagelijkse bezigheden als boodschappen, kinderen naar school brengen en de zorg voor hun ouders.

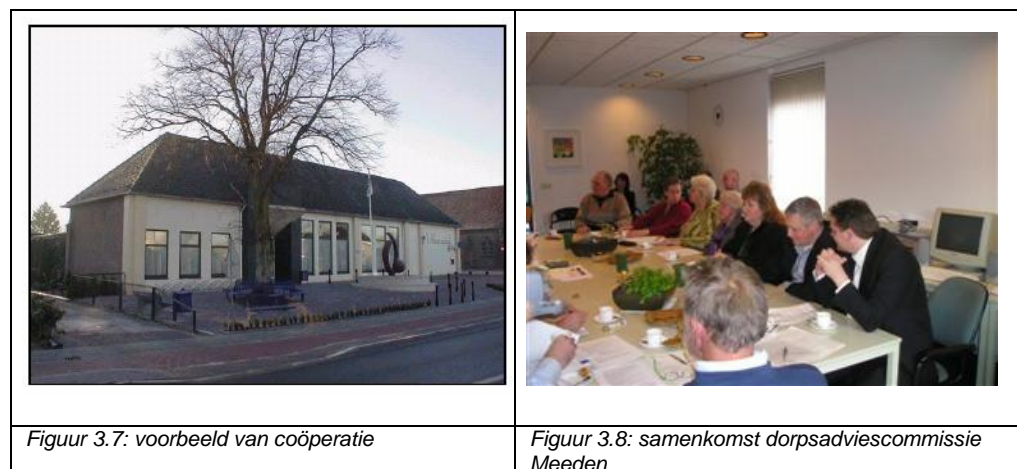
'Ouderencoöperaties op het platteland' van het NPOE zoekt voor deze twee ontwikkelingen een oplossing. Ouderen gaan zogenaamde taakcombineerders (werk én kinderen én huishouding) ontlasten. De ouderen zetten met dit doel een zogenaamde coöperatie¹⁰ (zie figuur 3.7) op. Dit idee is afkomstig uit Duitsland, waar men spreekt van 'Senioren-genossenschaften' (zie: paragraaf 3.5). (NPOE, 2006)

In het project 'Ouderencoöperaties op het Platteland' gaan oudere bewoners van vijf plattelandsdorpen zelf aan de slag om samen voorzieningen op te zetten. Aan de hand van de ervaringen in de vijf dorpen die bij dit project betrokken waren, is de handleiding 'Het Ondernemende Dorp' opgesteld. Met deze handleiding kunnen dorpsbewoners zelf hun eigen voorzieningen opzetten. Stap voor stap laat de handleiding zien hoe problemen en wensen in het dorp kunnen worden geïnventariseerd, op basis waarvan een goed doortimmerd plan kan worden gemaakt. Dat plan helpt vervolgens om een voorziening op te zetten, waar het hele dorp van kan profiteren. In figuur 3.6 zijn de stappen schematisch weergegeven.

¹⁰ "Een coöperatie is een vereniging waarvan de leden mede-eigenaar zijn. Het is een vorm waarmee de leden samen, op een democratische manier, een onderneming kunnen drijven. Eventuele winsten worden over alle leden verdeeld" (NPOE, 2006).

De inhoud van het initiatief is nu toegelicht. In het vervolg van deze paragraaf zal worden ingegaan op de invulling van de rol van actoren. Daarvoor zijn interviews afgenomen met dhr. Slijkhuis, directeur van het Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE) en coördinator van het project, en dhr. Plenter, de secretaris van de dorpsadviescommissie in Meeden (zie: figuur 3.8), één van de vijf betrokken plattelandsdorpen. Het project in Meeden is bijzonder, omdat alle leeftijdsgroepen gezamenlijk participeren, niet alléén ouderen.

Actualiteit

“Er is sprake van een toenemende mate van *differentiatie* van leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in hetzelfde hokje te plaatsen” (Vws, 2006). De coördinator bevestigt dat er ouderen zijn in verschillende categorieën en typologieën, waarbij opleiding een heel belangrijk onderscheidend element is. Ook de secretaris van het project in Meeden ziet een polarisatie van ouderen, globaal te verdelen in twee polen: de autonome shoppende bejaarden en zorgopeisende consumptieve bejaarden. Om daarmee om te gaan is in Meeden de ‘shop-manier’ ontwikkeld. Dat houdt in dat op één middag verschillende activiteiten worden georganiseerd, waarbij ouderen zelf kunnen kiezen waar ze naartoe gaat en voor hoe lang.

Ouderen hebben een steeds hogere *levensverwachting*, zijn steeds beter opgeleid en hebben meer inkomsten (Vws, 2006). Volgens de coördinator betekent dit ook dat deze ouderen andere soorten werk hebben gedaan en lijfelijker fitter zijn. Vaak zijn het mensen die nog wat kunnen en nog wat willen. Dat vraagt om nieuwe sociale innovaties. Bij dit initiatief is geprobeerd de participatie van ouderen uit de vrijwilligers sfeer te halen en nieuwe oplossingen te zoeken die recht doen aan de ervaringen en kennis van ouderen. Hier is gekozen voor participatie in een bedrijfsvorm.

Er is sprake van een toenemende *vergrijzing* van de samenleving, met als gevolg een daling van de productieve leeftijdsgroep (Cbs, 2006). De probleemstelling van 'Ouderencoöperaties op het platteland' heeft om daarop aan te sluiten volgens de coördinator te maken met 'vitaal platteland': het platteland wordt uitgehold qua voorzieningen, daarbij komt de toenemende vergrijzing. Daarom wordt hier gezegd: "vergrijzing is niet alleen een probleem, het kan ook een potentie zijn." Bij het project in Meeden is niet gekozen voor alléén ouderenparticipatie, alle leeftijdscategorieën kunnen participeren. De secretaris gelooft niet in homogenisering, maar in de verticaliteit van leeftijden. Dat geeft levendigheid en interactie.

Kenmerken

'Ouderencoöperaties op het platteland' is een *burgerinitiatief*. Volgens de coördinator is het maatschappelijk doel van het initiatief de productieve inzet van ouderen op een wijze die hun eigen ervaring en kennis recht doet, en het 'vitaal platteland'-denken vooruit helpt. Het baat of nut voor de betrokken ouderen is het vergroten van de leefbaarheid in het betreffende dorp en voldoening. Betrokken partijen zijn het NPOE (initiatiefnemer, uitvoerder) en de Landelijke Vereniging Kleine Kernen, met financiering van ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, commissie Dagindeling, Europees Sociaal Fonds (NPOE, 2006). De visie is volgens de coördinator dat er is gezocht naar een bestendiging van ouderen, die niet van vrijwilligers afhankelijk is. Het kan namelijk ook in een bedrijfsvorm: coöperatie. Een coöperatie levert continuïteit. In Meeden valt de coöperatie onder de verantwoordelijkheid van de dorpsadviescommissie.

Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' is er sprake van *interactieve beleidsvorming*. De nadruk ligt op het proces: de coöperatie instandhouden en nuttig bezig zijn met elkaar. De continuïteit van de coöperatie kan min of meer worden gegarandeerd door een lage beloning te vragen voor aangeboden diensten. De betrokkenheid van de leden is groot, doordat een lid van de coöperatie ook mede-eigenaar is en een coöperatie behaalde winsten mag verdelen onder haar leden (NPOE, 2004). Daarnaast is het natuurlijk zo dat de coöperatie erop gericht is de leefbaarheid in het dorp te verbeteren. Een leerpunt van de coördinator is dat mensen niet te veel in vakjes willen worden opgedeeld. Overige leerpunten zijn: betaalde dienstverlening stuit niet op weerstand wanneer er in het normale maatschappelijke verkeer rekening wordt gehouden met gevestigde belangen, en dat wanneer een gemeente initiatiefnemer wordt ook politieke wensen een rol gaan spelen (NPOE, 2004).

Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' is er sprake van een *communicatief rationeel* proces. Er is sprake van een interactief proces (zie boven). Volgens de coördinator wordt elk dorp echt georganiseerd naar de lokale omstandigheden, waardoor elk initiatief uniek is. "De ouderencoöperatie zal nooit bestaan, altijd zullen lokale partijen behoefte hebben aan maatwerkoplossingen" (NPOE, 2004). Bij een communicatief rationeel aanpak ligt de nadruk op het proces, en moet getracht worden om te gaan met onzekerheden (Voogd en De Roo, 2004). Een eerste onzekerheid bij dit type burgerinitiatieven is de continuïteit van het aanbod. Deze is min of meer te garanderen door een (lage) beloning te vragen voor de aangeboden diensten. Ten tweede was het onzeker of dorpen interesse zouden tonen voor het initiatief. Als oplossing hierop is geïnformeerd bij gemeenten naar bestaande plannen waarop het initiatief zou kunnen aansluiten (NPOE, 2004).

“Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, maar op een *andere manier* dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven” (Kco, 2006). De coördinator vertelt dat de ouderen bij dit initiatief participeren naar deskundigheden en eigen competenties, in een zelf aan te geven beschikbaarheidscontext. De secretaris in Meeden bevestigt deze uitspraak en voegt toe dat ouderen in principe participeren ‘tot in hun kist’ en naar inzet en vermogen als volwaardig burger (restcapaciteit). In Meeden is sprake van een continue principebeschikbaarheid via oproep, om tegemoet te komen aan zowel de oudere als de jongere generatie. De coördinator is van mening dat ouderen niet participeren omdat ze ergens goed in zijn, maar omdat dat nodig zou kunnen zijn voor de samenleving, voor de sociale cohesie of voor een betere toekomst.

Een groot deel van de ouderen *participeert niet*, omdat ze niet gevraagd zijn, onzeker zijn, verdwalen in de mogelijkheden, een slechte gezondheid hebben of zich te oud voelen (Penninx, 2006). De coördinator vertelt dat ouderen steeds meer serieus worden genomen door instanties, al heeft dat wel lang geduurd. Volgens hem is het belangrijk te denken in termen van ‘kracht’ in plaats van ‘leeftijd’. Ook ziet hij het belang van positieve rolvoorbeelden. Ouderen worden bij dit initiatief bereikt door middel van internet en de krant, maar het belangrijkste blijft de ‘peer group’. Dat wil zeggen door ouderen; dat schept vertrouwen. Bij het initiatief in Meeden zijn de betrokkenen bereikt door huiskamergesprekken, dus gewoon er op af gaan, en een zogenaamd ‘fuchsia-project’. Dat laatste wil zeggen, dat aan alle ouderen in het dorp fuchsia’s zijn uitgedeeld, en na een bepaalde periode zouden dan prijzen worden uitgereikt voor: de mooiste fuchsia, de droevigste fuchsia, etc. Op deze manier kon, op een luchtige manier, het eerste contact worden gelegd met de ouderen.

De link met de *stedelijke vernieuwing* kan hier worden gelegd door de focus op de vitaliteit van het platteland (fysiek), de ouderen komen samen en zijn zinvol bezig (sociaal) en er worden verschillende voorzieningen opgezet in de ouderencoöperatie (economie). De coöperatie is gericht op de lange termijn.

De coördinator is van mening dat, om de participatie van ouderen te vergroten, een duidelijker visie nodig is de manieren waarop ouderen kunnen worden ingezet en welke soorten innovaties kunnen worden gedaan (kost primair geld). Daarnaast is het belangrijk ouderen te benaderen in voor hen begrijpelijke taal en door mensen die ze vertrouwen. De secretaris van het project in Meeden kan uit ervaring zeggen dat ingrijpende gebeurtenissen, zoals een groot feest, een brand of een overstroming, zorgen voor saamhorigheid en een grote motivatie om te helpen.

Waardering

Het initiatief ‘Ouderencoöperaties op het platteland’ wordt gewaardeerd op basis van drie criteria, namelijk ‘participatiegraad’, ‘duurzaamheid’ en ‘sociale samenhang’.

Ten eerste de *participatiegraad*, de trede van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3) waarop het initiatief zich bevindt. Bij ‘Ouderencoöperaties op het platteland’ gaat het om initiatieven in plattelandsdorpen met verschillende participatiegraden. Dat kan zowel zelfbestuur, samenwerking als delegering zijn. Zo gaat het in Meeden om ‘delegeren’. Volgens de secretaris heeft de gemeente aldaar de dorpsadviescommissie (waar de dorpscoöperatie deel van uit gaat maken) opgericht, waar vervolgens de bewoners invulling aan geven. Het initiatief is wel afhankelijk van enkele personen, het kan niet gemakkelijk worden overgenomen door derden. Volgens de coördinator heb je altijd sleutelfiguren nodig, ‘pakkers’ en ‘doeners’ zoals de secretaris in Meeden ze beschrijft. De coördinator van het project is een groot voorstander van het interactieve bestuursmodel, maar laat wel weten dat onder Balkenende veel is veranderd. Vele subsidies zijn stopgezet en alle subsidies zijn gebundeld bij Economische Zaken. Dat laatste betekent dat subsidieaanvragen worden getoetst aan het referentiekader van EZ, bedrijfseconomisch. Waardering: 2 sterren (gemiddeld).

'Ouderencoöperaties op het platteland' is volgens de coördinator te typeren als een *duurzaam* project. Er is sprake van een meerjarenprogramma, er wordt een coöperatie opgezet met het oog op de continuïteit van een dienstenaanbod, en dus op de lange termijn. Het initiatief heeft als toevoeging aan een dorp dat de leefbaarheid toeneemt. Er worden voorzieningen aangeboden tegen een lage prijs, waar ook een vitaliteit van het platteland van uitgaat. Het is een samenhangend programma, alle werkzaamheden zijn gericht op de leefbaarheid in het dorp. Aangesproken hulpbronnen in het dorp zijn 'afgeschreven' ouderen als werkkraft, die daardoor de tijd duurzaam consumeren. Volgens de secretaris van de dorpsadviescommissie Meeden is daar, vanwege het vroege stadium, momenteel weinig te zeggen over de duurzaamheid. Dat kan pas als definitief wordt besloten dat de dorpscoöperatie wordt opgericht. Waardering: 2 sterren (onder voorbehoud).

Volgens de coördinator is het vergroten van de *sociale samenhang* zeker een belangrijk gegeven. De ouderen zoeken dat element van samenhang, de versterking van voorzieningen en een manier om mensen te helpen en ondersteunen. De secretaris van de dorpsadviescommissie Meeden vertelt dat het vergroten van de sociale samenhang zeker een bedoeling is, maar omdat de dorpscoöperatie nog niet is opgericht valt daar nog weinig over te zeggen. Waardering: 3 sterren.

Algemene waardering: ★★ (goed)

3.4 Ouderenproof

De provincie Noord-Brabant vindt dat ouderen zo goed mogelijk in hun eigen leefsituatie zelfstandig moeten kunnen functioneren. Daarbij is het belangrijk dat zij in staat zijn goed op te komen voor hun belangen. Met 'Ouderenproof' hebben het PON-instituut en de provincie Brabant een methode gevonden die ouderen op succesvolle wijze helpt na te denken over hun eigen toekomst, die hen aanspreekt op hun deskundigheid en die hen activeert om daadwerkelijk voorstellen voor beleid en uitvoering te maken, waarmee gemeenten en instellingen aan de slag kunnen. (PON, 2005)

In essentie is het een simpel idee: zoveel mogelijk ouderen stimuleren om mee te denken over het huidige en toekomstige ouderenbeleid in hun gemeente, met name over de leefomgeving. Dit gebeurt aan de hand van een vaste methodiek van werken (via ouderenwerkgroepen/ panels) en via een vooraf vastgestelde structuur, met vooraf gemaakte afspraken. De methodiek bestaat uit 10 stappen (Brabant, 2004):

- *Stap 1: enthousiast zijn, lokaal draagvlak zoeken.* Een enthousiast persoon zal draagvlak moeten zoeken onder ouderen, de gemeente en bij instellingen en organisaties op het gebied van zorg, wonen en welzijn. Daartoe zal een lokale initiatiefgroep 'Ouderenproof' moeten worden opgezet.
- *Stap 2: aanmelding en bevestiging deelname door provincie.* De gevormde initiatiefgroep zal zich vervolgens moeten melden bij de provincie Noord-Brabant. Gedeputeerde Staten beslissen welke lokale initiatieven financiële en inhoudelijke ondersteuning kunnen verwachten.
- *Stap 3: convenant lokale partijen en provincie.* De initiatiefgroep, bestaande uit: ouderen(organisaties), gemeenten en Stichting Welzijn Ouderen (SWO), en de provincie Brabant leggen vast welk traject aangaande wordt, met welke middelen, materialen en via welke procedure.
- *Stap 4: startbijeenkomst* (zie: figuur 3.9). Om aan de oudere inwoners en andere belangstellenden duidelijk te maken dat het traject 'Ouderenproof' gaat starten, beleggen de initiatiefnemers een bijeenkomst voor alle 55-plussers in de gemeente.

- *Stap 5: werving deelnemers.* De deelnemers kunnen op verschillende manieren worden geworven: de startbijeenkomst, een oproep in de plaatselijke krant, ouderenorganisaties, 'mond-tot-mond'-reclame en een mailing van de gemeente aan alle ouderen.
- *Stap 6: indeling in themagroepen/ panels van ouderen.* Vervolgens staat de projectgroep voor de taak om de groepen in te delen. Bovendien moet per themagroep (zie: figuur 3.10) een voorzitter worden aangesteld en afspraken worden gemaakt over secretariële ondersteuning.
- *Stap 7: themagroepen / panels.* De opdracht aan een themagroep is om criteria op te stellen rond een bepaald thema (wonen, zorg, welzijn en dienstverlening of maatschappelijke participatie). Deze criteria vormen de basis voor een visie op het integrale lokale ouderenbeleid.
- *Stap 8: rapportage(s) en afsluitende conferentie.* Elke themagroep stelt een rapportage op. De deelrapporten worden door de projectgroep samengevoegd tot een rapport dat antwoord op de vraag: 'is uw gemeente ouderenproof?'
- *Stap 9: en wat nu?* Het eindrapport met aanbevelingen wordt aangeboden aan de betreffende gemeente en instellingen. Zij geven aan op welke wijze ze met de aanbevelingen omgaan.
- *Stap 10: waakhonden.* Om te voorkomen dat een plan in de la verdwijnt is het nodig dat er een groep mensen blijft toezien op de voortgang van de resultaten.

Figuur 3.9: startbijeenkomst

Figuur: 3.10: themagroep

De achtergrond en de werkwijze van 'Ouderenproof' zijn nu behandeld. In het vervolg van deze paragraaf zal specifiek worden ingegaan op de manier waarop, ondanks de veranderende omstandigheden, is gezorgd voor een vergroting van de participatie van ouderen. Hoe is invulling gegeven aan de rol van actoren? Om daarachter te komen zijn verschillende interviews gehouden, met: dhr. Cox, adviseur bij het PON-instituut en één van de bedenkers van de methode, dhr. van Gent, beleidsmedewerker bij de provincie Noord-Brabant en dhr. Smeekens, ouderenambassadeur in de provincie Brabant. Deze case richt zich alleen op het 'Ouderenproof'-traject in de provincie Noord-Brabant.

Actualiteit

De *Wet Maatschappelijke Ondersteuning* (WMO) maakt de gemeente verantwoordelijk voor maatschappelijke ondersteuning (VWS, 2006). Volgens de medewerker van de provincie is het initiatief gestart omdat zij zagen dat de WMO toen binnen enkele jaren zou worden ingevoerd. Gemeenten die straks 'Ouderenproof' gedraaid hebben kunnen straks naadloos aansluiten op de WMO, vooral op het gebied van de mobilisatie van ouderen. Een mogelijke kanttekening bij de WMO is, volgens de bedenker van het initiatief, dat het gericht is op alle kwetsbare groepen. Burgers worden dan bij elkaar gehaald, maar dé burger is niemand! Daarin moet onderscheid worden gemaakt. Daarnaast zou de wet moeten zijn voor de kwetsbare groepen, maar het lijkt erop dat het een 'ouderenwet' wordt. Slechts een deel van de ouderen behoort tot die groep.

“Er is sprake van een toenemende mate van *differentiatie* van leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in het zelfde hokje te plaatsen” (Vws, 2006). Om hier mee om te gaan is, volgens de bedenker, elk ‘Ouderenproof’-traject opgesplitst in meerdere themagroepen, dus voor elk wat wils. Ouderen kunnen participeren naar deskundigheid/ competenties en kunnen per groep zelf bepalen wanneer wordt vergaderd.

Ouderen hebben een steeds hogere *levensverwachting*, zijn steeds beter opgeleid en hebben meer inkomsten (Vws, 2006). De ouderenambassadeur vertelt dat het een sterk punt is dat ouderen nog een keer de kans krijgen om zelf met hun mening, ideeën en ervaringen naar voren te komen. Daarbij moet wel worden voorkomen dat in een themagroep één of twee personen de dienst uitmaken.

Er is sprake van een toenemende *vergrijzing* van de samenleving, met als gevolg een daling van de productieve leeftijdsgroep (Cbs, 2006). ‘Ouderenproof’ is gestart door de provincie omdat zij in contact wilde blijven met de ouderen, vooral met het oog op de WMO. Daarnaast zijn ouderen, helemaal in Noord-Brabant, electoraal gezien een heel belangrijke groep.

Ouderen zijn in toenemende mate bereid een *zinnvolle bijdrage* te leveren (Vws, 2006). Volgens de bedenker van het initiatief is de bereidheid onder ouderen groot, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan: projectmatig werken, korte tijdsduur, ondersteuning op het project, duidelijk doel, duidelijke eindtijd en ondersteuning van de gemeente of andere organisaties. De ouderenambassadeur voegt toe dat doordat de themagroepen zelf bepalen wanneer wordt vergaderd, hoe lang er over wordt gedaan en welke taken worden opgepakt, de mensen er ook echt wat van willen maken. Dan ben je op een leuke en ontspannen manier bezig, helemaal als dan ook nog concrete dingen kunnen worden bereikt. Mensen willen graag meepraten over wat er voor henzelf en hun omgeving binnen niet al te lange termijn zou kunnen gebeuren.

Kenmerken

‘Ouderenproof’ is niet zozeer een *burgerinitiatief*, maar het project bevindt zich wel zeker op de bovenste treden van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3). Het is een initiatief van de provincie Noord-Brabant. Het maatschappelijk doel is voor de provincie het veiligstellen van de ouderenparticipatie, voor gemeenten het ontwikkelen van vraaggericht ouderenbeleid en voor de ouderenorganisaties een nieuwe wijze van werken en een nieuwe en enthousiaste achterban (PON, 2006). Het baat en het nut voor de betrokken ouderen is invloed op het lokale ouderenbeleid en een mogelijke verbetering van de leefbaarheid in de eigen omgeving (PON, 2006). ‘Ouderenproof’ kent verschillende betrokkenen. De ouderen(-organisaties) zijn de deskundigen, de SWO ondersteunt en organiseert, de gemeente en provincie stimuleren en faciliteren en de overige organisaties adviseren en helpen (PON, 2006). Volgens de bedenker is de visie achter ‘Ouderenproof’ dat: het een methode moet zijn die ouderen zelf kunnen uitvoeren. Voorwaarden zijn wel dat het moet gaan om een omsloten gebied (max. 20.000 inwoners), een gezamenlijk initiatief van de gemeente en de ouderen en voor een beperkte periode.

Bij 'Ouderenproof' is er sprake van *interactieve beleidsvorming*. De bedenker is van mening dat de motivatie van de betrokken partijen hoog is, aangezien de provincie en gemeente het project stimuleren met subsidies. Daar bovenop komt dat er volgens de ouderenambassadeur sprake van een 'Integrale ouderenbeleids subsidie', wat inhoudt dat projecten die voortkomen uit een 'Ouderenproof'-traject in aanmerking komen voor een subsidie. Gedurende de trajecten in Noord-Brabant zijn er verschillende leermomenten geweest. De bedenker heeft ervaren dat het goed is de ouderenorganisaties een rol te laten spelen om frictie te voorkomen, en dat het beter is geen trajecten te ondersteunen waarbij de gemeente niet betrokken is (dan geen betekenis). De medewerker van de provincie heeft geleerd dat niet elke gemeente hetzelfde is en dus niet alles uniform geregeld kan worden, en dat het heel belangrijk is dat de betrokken partijen elkaar bij een overleg vinden, zodat er ook echt wat gebeurt met de eindrapportage. De ouderenambassadeur kan als leerpunt toevoegen dat van tevoren in de themagroepen duidelijke afspraken moeten worden gemaakt, om verloop later in het proces te voorkomen. De medewerker van de provincie noemt, in het kader van bijzondere vaardigheden, dat de ouderen de gemeente nu actief op zaken wijzen; de rollen zijn omgedraaid. De ouderenambassadeur is van mening dat voor zijn rol de volgende vaardigheden belangrijk zijn: iedereen laten meepraten (niet alleen degenen die mond vooraan hebben), het kunnen noemen van kenmerken van succesvolle voorbeelden en individuele klachten op een hoger niveau kunnen tillen. Volgens de bedenker is de transparantie, vanaf dat de ouderen gaan werken in de themagroepen, een probleem. Dan wordt het een 'black-box'. De medewerker van de provincie is wel van mening dat het proces transparant is, door de terugkoppeling naar de lokale situatie.

Bij 'Ouderenproof' is er sprake van een *communicatief rationeel* proces. Een 'Ouderenproof'-traject kent veel interactie: werkgroepen, ouderenambassadeurs, terugkoppeling, etc. Daarnaast moet elk traject naar gelang de omstandigheden en mogelijkheden lokaal worden ingevuld, aldus de ouderenambassadeur. Bij 'Ouderenproof' ligt de nadruk op het betrekken van ouderen bij beleidskwesties in plaats van het resultaat. Bij een communicatief rationele aanpak ligt de nadruk op het proces, en moet getracht worden om te gaan met onzekerheden (Voogd en De Roo, 2004). Bij 'Ouderenproof' spelen ook verschillende onzekerheden. Ten eerste zijn er vele partijen betrokken bij het project, wat gaandeweg het proces kan leiden tot frictie. Om hier mee om te gaan wordt, volgens de medewerker van de provincie, aan het begin van het traject een convenant gesloten, waarin partijen besluiten wat ze gaan doen en in welke termijn. Een tweede onzekerheid is of er daadwerkelijk iets gedaan wordt met de eindrapportage. Om daarvoor te zorgen wordt volgens de bedenker op de eindmanifestatie een reactie gevraagd worden van de wethouder en overige partijen, maar er wordt ook geprobeerd ze toezeggingen te laten doen. Daarnaast wordt een verankeringsgroep opgericht die toeziet op de uitvoering van de aanbevelingen.

"Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, maar op een *andere manier* dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven" (Kco, 2006). Volgens de bedenker zit het succes van 'Ouderenproof' in het feit dat ouderen serieus worden genomen en dat het niet te veel tijd vraagt. De lengte van de verbintenissen wordt zo kort mogelijk gehouden. De ouderen worden aangesproken op hun deskundigheid. Daarnaast worden soms leuke dingetjes georganiseerd, zoals een wijkschouwe, of een bloemetje bij de startbijeenkomst. Volgens de medewerker van de provincie is de voldoening onder de ouderen groot, aangezien ze met zaken bezig zijn die echt leven onder hen. De ouderenambassadeur voegt toe dat de inzetbaarheid van de ouderen flexibel is doordat binnen de groep kan worden besloten wanneer wordt vergaderd en wanneer de eindrapportage klaar moet zijn.

Een groot deel van de ouderen *participeert niet*, omdat ze niet gevraagd zijn, onzeker zijn, verdwalen in de mogelijkheden, een slechte gezondheid hebben of zich te oud voelen (Penninx, 2006). De deelnemers worden bij 'Ouderenproof' op verschillende manieren geworven: startbijeenkomst, oproep in plaatselijke kranten, werving onder de leden van ouderenorganisaties, mond-tot-mond reclame, mailing van de gemeente naar alle oudere inwoners op naam (Brabant, 2004). De ouderenambassadeur voegt toe dat er plaatsen zijn waar gemeenten of andere partijen, zeker in het begin, niet te veel waarde hechtten aan de mening van ouderen. "Wat kunnen zij toevoegen aan onze deskundigheid", is dan soms de gedachte. Intussen verspreidt het succes van het project zich en verandert dit. De bedenker vertelt dat de groepen die niet mee willen doen ook te overzien zijn. Die moeten dan op een andere manier worden betrokken, zodat ook zij aan de beurt komen. Dat loopt dan naast 'Ouderenproof'.

De link met de *stedelijke vernieuwing* zit hier in het feit dat er zowel sprake is van beïnvloeding van de woon- en leefomgeving (fysiek), ouderen die bij elkaar komen en zich nuttig voelen (sociaal) en dat de ouderen bijdragen aan het lokale ouderenbeleid (economie). Ook hier is er sprake van een meerjarenprogramma en een duidelijke vorm van interactieve beleidsvorming

Volgens de bedenker zijn er verschillende factoren die bijdragen aan een vergroting van de participatie van ouderen. Ten eerste geldt dat hoe homogener de groep is, hoe meer mensen zullen deelnemen. Dat is meer vertrouwd. Ten tweede is de truc dat je projecten verzint waarbij mensen slechts een klein deel hoeven deel te nemen. Ten derde is het van belang dat je een project niet start in de vakantieperiode, maar bijvoorbeeld in het najaar. Maar, het belangrijkste is om ouderen aan te spreken op datgene wat ze zélf bezighoudt en een vorm vinden waarbij iedereen een beetje kan helpen. De medewerker van de provincie is van mening dat de ouderen moet worden aangesproken in taal die aanspreekt en ontdaan is van jargon. De ouderenambassadeur kan nog toevoegen dat het belangrijk is dat tijdens een traject wordt gecommuniceerd met de politiek. Het is belangrijk dat zij weten wat er gebeurt en wat er wordt bereikt.

Waardering

Het initiatief 'Ouderenproof' wordt gewaardeerd op basis van drie criteria, namelijk 'participatiegraad', 'duurzaamheid' en 'sociale samenhang'.

Ten eerste de *participatiegraad*, de trede van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3) waarop het initiatief zich bevindt. Volgens de bedenker gaat het bij 'Ouderenproof' om een vorm van 'samenwerken'. De provincie Noord-Brabant heeft het PON-instituut opdracht gegeven een methode te ontwikkelen om ouderen te betrekken bij het lokale ouderenbeleid. De trajecten worden daarbij niet gestart zonder steun van de gemeente, Als probleem daarbij noemt de bedenker de informatievoorziening: de overheid bestaat uit verschillende onderdelen. De medewerker van de provincie bevestigt dat de toverwoorden zijn: 'samenwerking en overleg'. De bedenker voegt toe dat de uitvoering wel afhankelijk is van het gezag van een goede voorzitter. De ouderenambassadeur is van mening dat de startfase veel investering vraagt van onder andere de ouderenambassadeurs, maar als het project eenmaal loopt en breed gedragen is, dan wil het wel. Waardering: 2 sterren.

'Ouderenproof' is wel te typeren als een *duurzaam* project. Het is namelijk een meerjarenprogramma: bij de aanbevelingen wordt afgesproken wie de eerste aanspreker is en wanneer het zal worden uitgevoerd. De ouderenambassadeur bevestigt dat het de bedoeling is dat het traject permanent verder gaat in de verankeringsfase. Het is volgens de bedenker een samenhangend programma, aangezien er vier omvattende thema's zijn, waarbij het volgens de medewerker van de provincie vooral belangrijk is dat de verantwoordelijke instanties en de overheid elkaar vinden bij het overleg. Ook worden de hulpbronnen in het dorp, de geïnteresseerde ouderen, ingezet naar competenties en deskundigheden. Waardering: 3 sterren.

De bedenker is van mening dat de *sociale samenhang* bij dit initiatief wel zou moeten vergroten bij dit initiatief. Wat je volgens hem ziet is dat mensen bereid zijn veel te doen voor hun dorp of wijk, maar het hangt af van de gemeente of ze daaraan uitvoering geven. De medewerker van de provincie voegt toe dat ná een 'Ouderenproof'-traject meer initiatieven worden ondernomen in de wijk. De manier van denken is veranderd. Waardering: 3 sterren.

Algemene waardering: ★★★ (zeer goed)

3.5 Seniorengenossenschaften

In Duitsland heeft eerder een sterke vergrijzing plaatsgevonden dan in Nederland, met als gevolg dat in Duitsland al eerder werd nagedacht over sociale innovaties op het gebied van vergrijzing. Eén van de meest succesvolle van deze innovaties is 'Seniorengenossenschaften'.

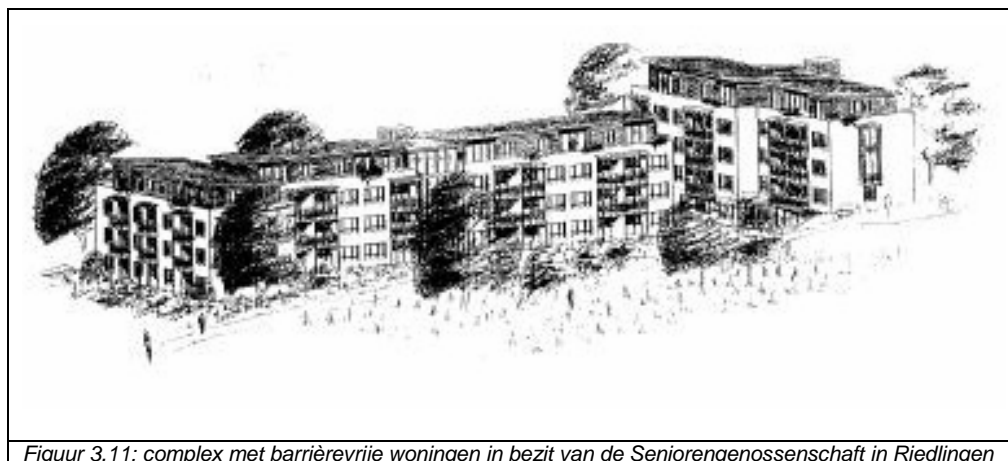
De demografische ontwikkeling trekt een zware wissel op de collectieve financiële middelen. Er zullen nieuwe wegen moeten worden gevonden om de verzorging van ouderen te kunnen garanderen en die zorg betaalbaar te houden. Volgens Martin¹¹ (2006) is één van die wegen "het zelf hulp organiseren via het principe van een Seniorengenossenschaft (vertaling: ouderencoöperatie), waarin burgers zelf initiatieven nemen om de benodigde hulp en ondersteuning te realiseren. Onder het motto 'Einer hilft allen, alle helfen einem' activeert de Seniorengenossenschaft mensen die niet meer beroepsmatig werken, maar fit genoeg zijn om een actieve bijdrage te leveren aan de hulp en ondersteuning van ouderen in hun woonplaats. Voor hen is het werk in de coöperatie een boeiende en nuttige tijdsbesteding."

De coöperatie biedt haar leden diverse vormen van hulp en ondersteuning, zonder tussenkomst van instanties. De coöperatie organiseert de hulp in eigen hand en functioneert daardoor zelfstandig en onafhankelijk, ook in financieel opzicht. Projecten die de overheid opzet en subsidieert, zijn afhankelijk van politiek; als er andere prioriteiten worden gesteld en men niet meer bereid is in het project te investeren, valt zo'n project stil. De coöperatie maakt gebruik van de subsidiemogelijkheden voor het realiseren van woningaanpassingen, maar de organisatie zélf is niet afhankelijk van subsidies. (Martin, 2006)

De Seniorengenossenschaften zijn altijd lokale verenigingen van (meest oudere) burgers voor de ondersteuning van ouderen die zo lang mogelijk thuis willen blijven wonen. Daarmee vormen ze bewust een aanvulling op de professionele ouderenzorg. De vereniging van de Seniorengenossenschaft Riedlingen wil de opname van mensen in verpleeginrichtingen tot uitsluitend de zwaarste gevallen beperken. Dat gaat in Riedlingen zo ver dat de Seniorengenossenschaft ook woningen aanpast of op zoek gaat naar beter geschikte woningen voor een oudere (zie: figuur 3.11). "De coöperatie beschikt inmiddels over 68 barrièrevrije woningen¹². Ouderen kunnen hier zelfstandig wonen en hebben vaak minder ondersteuning nodig dan in hun oude woonsituatie" (Khmw, 2006). Andere diensten die geleverd worden zijn bijvoorbeeld tuinonderhoud, schoonmaakhulp, boodschappen doen, gezelschap bieden of het verzorgen van het tafeltje-dekje-systeem in een plaats. (Slijkhuis, 2006)

¹¹ "De heer Josef Martin is onder andere oprichter en voorzitter van het Seniorengenossenschaft in Riedlingen. In 2004 heeft het Institut für Zukunftstudien und Technologiebewertung (IZT) dit initiatief onderscheiden met de Toekomstprijs" (Khmw, 2006).

¹² "Woning zonder trappen dan wel met traplift, met brede deuren, etc." (Khmw, 2006)

Figuur 3.11: complex met barrièrevrije woningen in bezit van de Seniorengenossenschaft in Riedlingen

In deze introductie is kort uitgelegd wat 'Seniorengenossenschaften' inhoudt en wat de werkwijze is. In het vervolg van deze paragraaf zal worden ingegaan op de rol van actoren en de wijze waarop hieraan succesvol invulling is gegeven. De gegevens in deze case zijn, in tegenstelling tot bij de andere cases, in verband met de beschikbare tijd en middelen niet verkregen door middel van afgenomen interviews, maar door het bestuderen van een evaluatie (Khmw, 2006) van het initiatief door dhr. Martin, de bedenker van 'Seniorengenossenschaften'. Dit initiatief heeft als voorbeeld/ inspirator gediend voor vele initiatieven, waaronder 'Ouderencoöperaties op het platteland' (zie: paragraaf 3.3) van het NPOE.

Actualiteit

"Er is sprake van een toenemende mate van *differentiatie* van leefstijlen in de samenleving, waardoor het niet langer mogelijk is alle ouderen in het zelfde hokje te plaatsen" (Vws, 2006). Het initiatief 'Seniorengenossenschaften' is niet geschikt voor alle ouderen, vooral op de actieve ouderen. Zeer veel ouderen wachten er op dat ze de kans krijgen om de kennis en ervaringen, die ze in hun werkzame leven hebben verworven, nog een hele tijd lang nuttig kunnen inzetten. Dit zijn de mensen met wie graag wordt gewerkt bij de 'Seniorengenossenschaften'.

Ouderen hebben een steeds hogere *levensverwachting*, zijn steeds beter opgeleid en hebben meer inkomsten (Vws, 2006). Het is een gegeven, dat mensen eerder stoppen met werken, met als gevolg dat ze vitaal/ fit zijn en beschikken over veel know-how. Daar moet je gebruik van maken! Daarmee worden twee doelen bereikt: langer arbeidsleven en relatief goedkoop ter beschikking. Uit ervaring blijkt dat het succesvol en kansrijk is deze mensen te activeren.

Er is sprake van een toenemende *vergrijzing* van de samenleving, met als gevolg een daling van de productieve leeftijdsgroep (Cbs, 2006). Door de aankomende vergrijzing zal het aantal werkenden dalen. Wat voor gevolgen heeft dit voor de pensioenen en de financiering van de ouderenzorg? Het voorspelt in ieder geval niet veel goeds! Het zal moeilijk worden een goede kwaliteit van leven te garanderen voor alle ouderen. Met deze ontwikkelingen in het achterhoofd is in Riedlingen (Duitsland) gewerkt aan veranderingsmodellen die duurzame oplossingen kunnen inhouden. Er is gekozen voor een constructie in de geest van de coöperatiegedachte, waarbij ouderen in de toekomst hun problemen dicht bij huis kunnen oplossen.

Ouderen zijn in toenemende mate *bereid* en in staat een zinvolle bijdrage te leveren aan de maatschappij (Vws, 2006). De bereidheid van de betrokken ouderen bij 'Seniorengenossenschaften' is groot, doordat zij hun ervaringen nog lang kunnen benutten, een beloning krijgen voor hun werk (laag loon) en de leden langer zelfstandig kunnen blijven wonen.

Kenmerken

Het *burgerinitiatief* 'Seniorengenossenschaften' heeft als maatschappelijk doel het scheppen van condities die het leden mogelijk maken tot aan hun levenseinde zelfstandig te kunnen wonen. Het baat/ nut voor de leden is een (lage) beloning voor de arbeid en er wordt de mogelijkheid geboden voor oude dag te zorgen (oppotten). Het burgerinitiatief werkt volgens de coöperatiegedachte, dat wil zeggen voor en door ouderen. Enkele principes bij 'Seniorengenossenschaften': problemen zelf oplossen, zelf financieren, gebruik van voorzieningen tegen betaling (lage kosten). De kernconditie is dat medewerkers worden beloond voor hun werkzaamheden. Alleen dan kun je continuïteit van je aanbod bieden.

Bij de coöperatie is er sprake van *interactieve beleidsvorming*. Er is sprake van een coöperatie, een soort onderneming met afdelingen. Omdat de teams per afdeling klein zijn en zij zelf alles organiseren voelt iedereen zich betrokken en gemotiveerd. Zij voelen zich als een zelfstandig ondernemer en willen dat het met hun afdeling goed gaat. De nadruk ligt op het proces: de coöperatie in stand houden en nuttig bezig zijn met elkaar. Er is sprake van veel interactie binnen de afdelingen, maar ook tussen de afdelingen van de coöperatie.

Bij 'Seniorengenossenschaften' is er sprake van een *communicatief rationeel proces*. Er is sprake van een uniek geval, dit was één van eerste burgerinitiatieven die inspeelde op de aankomende vergrijzing. Er waren geen voorbeelden te volgen, het wiel moest zelf worden uitgevonden. Bij een communicatief rationeel proces is het belangrijk te zorgen voor procesoptimalisatie en proberen om te gaan met onzekerheden. Een eerste onzekerheid bij Seniorengenossenschaften is de beloning. Wanneer alleen met vrijwilligers wordt gewerkt, kunnen geen duurzame diensten worden aangeboden waarop mensen kunnen bouwen. Om deze reden is er voor gekozen alleen diensten aan te bieden tegen (lage) betaling. Dan is continuïteit van het aanbod wél verzekerd. Ten tweede is, om winstgevende diensten aan te bieden, voor de oprichting eerst een marktonderzoek uitgevoerd naar gebieden met zorgtekorten. Een laatste onzekerheid is de mogelijke concurrentie met sociale instanties. Om hier mee om te gaan is draagvlak gezocht met deze instanties om er voor te zorgen dat de aan te bieden diensten complementair zijn.

"Ouderen zijn bereid een aandeel te leveren, maar op een *andere manier* dan vroeger: geen langdurige verbintenissen, flexibel inzetbaar en activiteiten ondernemen die voldoening geven" (Kco, 2006). Bij de Seniorengenossenschaften is sprake van zinvolle participatie, aangezien deze participatie bijdraagt de mogelijkheid voor de leden langer zelfstandig te kunnen blijven wonen. De coöperatie stelt barrièrevrije woningen beschikbaar én door de participatie is het mogelijk reserves op te bouwen voor de oude dag. Overige aangeboden diensten zijn bijvoorbeeld: een taxi-dienst, warme maaltijden, kleine problemen, dagopvang. De participatie is flexibel door de werkwijze met verschillende teams, die zelf kunnen bepalen wat/ wanneer wordt gedaan.

Bij 'Seniorengenossenschaften' gaat het om participatie in de *stedelijke vernieuwing*. De coöperatie beheert (nu 68) barrièrevrije woningen (fysiek). Als iemand slecht ter been is, kan hij of zij voor marktprijzen, of een beetje meer, één van deze woningen huren en daardoor zelfstandig blijven wonen. De woningen zijn niet verder dan tientallen meters verwijderd van een winkel, zodat zij zelf zoveel mogelijk hun boodschappen kunnen doen. Het gaat om een coöperatie, welke diensten aanbiedt tegen betaling (economie), waar een continuïteit van het aanbod van uitgaat. Bij de coöperatie kunnen actieve ouderen nog lang gebruik maken van hun verworven expertise en kunnen oudere op een constructieve wijze samen zijn (sociaal). Daarbij is er sprake van een meerjarenprogramma, door de aanbieding van diensten tegen betaling en de coöperatiegedachte, en interactief besturen.

Waardering

Het initiatief 'Seniorengenossenschaften' wordt gewaardeerd op basis van drie criteria, namelijk 'participatiegraad', 'duurzaamheid' en 'sociale samenhang'.

Ten eerste de *participatiegraad*, de trede van de participatieladder (zie: paragraaf 2.3) waarop het initiatief zich bevindt. Bij 'Seniorengenossenschaften' is duidelijk sprake van 'zelfbestuur'. Het initiatief is opgericht door de ouderen zelf, zonder tussenkomst van de overheid. 'Zelfbestuur' is hier mogelijk door het hanteren van verschillende principes: problemen niet op anderen afwentelen, alles wordt door de coöperatie gefinancierd (geen subsidies) en voorzieningen aanbieden tegen (lage) betaling. Waardering: 3 sterren.

Vervolgens de *duurzaamheid* van het initiatief 'Seniorengenossenschaften'. Het initiatief 'Seniorengenossenschaften' is een meerjarenprogramma, de coöperatiegedachte en het aanbieden van diensten biedt continuïteit van het aanbod. Het initiatief voegt aan de wijk toe dat de leefbaarheid zal toenemen door het aanbod van voorzieningen en het toenemende aantal spontane ontmoetingen onder ouderen. Er is sprake van een samenhangend programma, wat kan worden afgelezen in de organisatie van de coöperatie, bestaande uit verschillende afdelingen met verschillende teams. Zij werken tegen betaling dus nemen hun werk serieus. De hulpbronnen in de wijk die worden aangesproken zijn de actieve ouderen die nog gebruik willen maken van hun opgedane ervaringen tijdens hun arbeidstijd. Waardering: 3 sterren.

Als laatste de *sociale samenhang*. Het initiatief 'Seniorengenossenschaften' draagt duidelijk bij aan de sociale samenhang. Het vertrouwen in elkaar neemt toe door de constructieve en serieuze wijze van samenwerken van de ouderen in de coöperatie. De nabijheid van voorzieningen neemt toe door het continue aanbod van diensten op de gebieden die waar een zorgtekort aanwezig is. Waardering: 3 sterren.

Algemene waardering: ★★★ (zeer goed)

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van de interviews met de betrokken actoren van verschillende 'best-practices' op het gebied van ouderenparticipatie in de stedelijke vernieuwing weergegeven. Hoe hebben de actoren er voor gezorgd dat ouderen zijn gaan participeren bij deze burgerinitiatieven? In het volgende hoofdstuk volgt een discussie over deze resultaten. Hoe kunnen de resultaten worden geïnterpreteerd en kun je er een waardeoordeel op baseren.

4 Discussie

“Zelden spreken de feiten voor zich; dat geldt ook voor de onderzoeksresultaten” (Nederhoed, 1981). Om deze reden zullen de in het vorige hoofdstuk genoemde resultaten hier worden geïnterpreteerd en geëvalueerd. Uit wetenschappelijk oogpunt is deze discussie gescheiden van de resultaten. “De resultaten zijn namelijk blijvend van aard, hebben een feitelijk karakter en zullen deel gaan uitmaken van de feitelijke kennis op een bepaald terrein, terwijl de interpretatie van die resultaten een speculatief karakter heeft en van de ene op de andere dag kan veranderen” (Nederhoed, 1981).

4.1 Verhouding met probleem- en doelstelling

De doelstelling van deze studie is: vanuit de praktijk succes- en faalfactoren ten aanzien van de rol van actoren bij het vergroten van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing in kaart te brengen. De bijbehorende probleemstelling is: op welke manier kan de rol van betrokken actoren bijdragen aan een vergroting van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing?

In de theoretisch context (zie: paragraaf 2.5) is de rol van actoren verbijzonderd in verschillende omstandigheden waarop actoren al dan niet kunnen inspelen. Deze ‘omstandigheden’ zijn alle verwerkt in de interviewvragen, waardoor de interviewvragen gericht zijn op de juiste onderwerpen (zie: bijlage II). In hoofdstuk 3, de cases, gaat het om ‘best-practices’ waar de rol van actoren al heeft bijgedragen aan een toename van de participatie van ouderen. In dit hoofdstuk wordt daarom besproken hoe actoren daar (succesvol) invulling geven aan hun rol. Daaruit kan lering worden getrokken voor de toekomst, en daarmee kunnen de probleem- en doelstelling worden beantwoord.

In de conclusies wordt getracht een antwoord te geven op de probleemstelling, in de aanbevelingen wordt besproken wat er voor nodig is de doelstelling te behalen. In dit afsluitende hoofdstuk is het de bedoeling boven de cases te staan: wat kan nu aan de hand van de verzamelde informatie per cases gezegd worden over de probleem- en doelstelling? In de conclusies wordt besproken wat aan de hand van de cases kan worden gezegd over de manier waarop het beste invulling kan worden gegeven aan de rol van actoren. In de aanbevelingen worden algemene succes- en faalfactoren geformuleerd: welke stappen kunnen betrokken actoren het beste nemen bij de aanvang of uitvoering van een burgerinitiatief in de stedelijke vernieuwing waarbij ouderen betrokken zijn?

Op basis van de cases is inderdaad beantwoording van de probleem- en doelstelling mogelijk. De reden daarvoor is dat de cases zijn bestudeerd aan de hand van interviewvragen die rechtstreeks uit de theoretische context zijn herleid.

4.2 Opvallende feiten

In de cases zijn verschillende opvallende feiten naar voren gekomen. Ten eerste blijkt uit de waardering dat alle burgerinitiatieven een goede waardering hebben gekregen. Alle initiatieven hebben een waardering gekregen tussen 'goed' en 'zeer goed'. Dit betekent dat de cases inderdaad als 'best-practice' kunnen dienen in deze studie. Het zijn alle positieve rolvoorbeelden van initiatieven die ervoor hebben gezorgd dat de participatie van ouderen in de stedelijke vernieuwing is vergroot. In deze studie wordt uit deze initiatieven lering getrokken wat betreft de rol van actoren.

Een tweede opvallend punt is dat eigenlijk alleen bij 'Ouderenproof' de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) echt een rol speelt. Bij 'Ouderenproof' is het initiatief gestart in opdracht van de provincie Noord-Brabant, onder andere om alvast proef te draaien voor de WMO. Bij de andere initiatieven is de gemeente niet betrokken geweest, of niet om deze reden. De WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning) treedt al in werking op 1 januari 2007.

Een derde punt is dat allochtone ouderen een geheel andere aanpak vragen dan autochtone Nederlanders. Voor allochtone ouderen geldt vaak niet dat zij een hoger opgeleid zijn en een goed inkomen hebben. Zij hebben vaak helemaal geen opleiding en leven vaak van een bijstandsuitkering. Daarnaast komen zij uit een andere cultuur en hebben zij andere interesses. Daarmee moet rekening worden gehouden. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' kwam bijvoorbeeld het belang naar voren van sleutelfiguren die de taal spreken van de ouderen.

Een vierde opvallend feit is dat bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' en 'Seniorenengenossenschaften' betaalde diensten worden aangeboden om continuïteit van het aanbod te kunnen garanderen. Op het eerste gezicht lijkt het zo dat wanneer diensten gratis worden aangeboden, vrijwilligerswerk, een initiatief een langer bestaan geniet. Maar, de winsten gaan (na aftrek van beloningen) weer in de coöperatie, waardoor kan worden geïnvesteerd in het aanbod. Bij vrijwilligerswerk is sprake van een afhankelijkheid van geldschieters, hier hebben de ouderen zelf de touwtjes in handen.

Ten slotte is het opvallend en inspirerend om te zien wat ouderen, na hun beroepsleven, nog teweeg kunnen brengen. In de bestudeerde burgerinitiatieven hebben ouderen: voorzieningen opgezet, een woongemeenschap opgericht (bezig), meegedacht in het lokale ouderenbeleid, een woongroep gevormd, coöperaties opgezet. Hieruit blijkt dat voor ouderen nog zeker een nuttige plek is gereserveerd in de samenleving.

4.3 Betrouwbaarheid en validiteit

Om de uitkomsten van deze studie te kunnen betekenis te kunnen geven moeten deze voldoen aan verschillende kwaliteitseisen. Hier wordt ingegaan op de betrouwbaarheid en de validiteit.

Betrouwbaarheid

“Betrouwbaarheid wil zeggen, dat de onderzoeksresultaten zo min mogelijk van toeval afhankelijk zijn. Toevalligheden kunnen gelegen zijn in de situatie, de interviewer, de observator, de lijst of de geïnterviewde zelf. Voor de betrouwbaarheid is de stabiliteit en homogeniteit van gegevens van belang. *Stabiliteit* houdt in, dat op een ander tijdstip op dezelfde plaats ongeveer dezelfde gegevens zouden zijn verzameld. *Homogeniteit* wil zeggen, dat wanneer een begrip als ‘arbeidsbelasting’ wordt geoperationaliseerd in verschillende vragen (waardoor toeval wordt verkleind), dat deze vragen dan ook allemaal hetzelfde meten” (Baarda en de Goede, 2001).

In deze studie is zo min mogelijk aan het toeval overgelaten. De *stabiliteit* is goed, aangezien alle interviews worden afgenomen door Erwin Kloen (consistentie), per betrokken partij enigszins vergelijkbare interviewvragen worden gebruikt, de interviews plaatsvinden op de voor de geïnterviewden vertrouwde locaties en de interviewvragen enkele dagen van tevoren worden opgestuurd (voorbereiding). Tevens is de *homogeniteit* van het onderzoek goed te noemen. Begrippen uit de onderzoeksvragen, zoals ‘interactieve beleidsvoering’ en ‘duurzaamheid’, zijn in de interviewvragen geoperationaliseerd in meerdere begrijpelijke deelvragen. Deze operationalisaties zijn theoretisch te onderbouwen.

Validiteit

“Validiteit wil zeggen, dat er wordt gemeten wat er beoogd wordt te meten. Betrouwbaarheid garandeert niet dat een meting ook valide is. Echter als een meting niet betrouwbaar is, kan die ook niet valide zijn. De validiteit kan worden nagegaan door naast enkele indirecte vragen over bijvoorbeeld de ‘arbeidsbelasting’, ook een rechtstreekse vraag te stellen over hoe zwaar belastend de respondenten de arbeid vinden” (Baarda en de Goede, 2001).

Welke middelen/ technieken worden gebruikt om deze studie zo valide mogelijk te maken? Ten eerste wordt bij aanvang van de interviews duidelijk uiteengezet waarop de scriptie zich richt en wat de intentie is van de interviews, zodat beide partijen een duidelijk beeld hebben bij het doel van het gesprek. Ten tweede hebben per case interviews plaatsgevonden met meerdere van de betrokken partijen, om een zo objectief en compleet mogelijk beeld te kunnen schetsen van de situatie. Dat wil zeggen dat er naast interviews met de initiatiefnemers, ook interviews met bijvoorbeeld ouderen(-ambassadeurs), commerciële marktpartijen of ambtenaren van gemeentes of provincies hebben plaatsgevonden. Ten derde is er gebruik gemaakt van een rechtstreekse vraag naast de indirecte vragen. Alle vragen in het interview zijn er (indirect) op gericht te ontdekken op welke wijze de participatie van ouderen kan worden vergroot en op de wijze waarop actoren hun rol daartoe kunnen aanpassen. Aan het eind van het interview wordt rechtstreeks gevraagd naar de manier waarop de actor denkt dat, vanuit zijn of haar ervaring, de participatie van ouderen kan worden vergroot. Komt dit overeen met de indirecte vragen? Het blijkt dat deze vraag bij de cases inderdaad globaal overeenkomt met de indirecte vragen, vaak zelfs met enkele aanvullingen.

Een wat gewijzigde methode zou wellicht een beter resultaat hebben gehad. Wanneer met meer mensen zou zijn gesproken, vooral qua uitvoering van het initiatief, zou een meer omvattend verhaal kunnen worden geschetst. Maar, vanwege de beperkte beschikbare tijd en middelen was dit niet mogelijk. Er is getracht een zo, naar mogelijkheden, omvattende mogelijke groep mensen te spreken. Qua validiteit en betrouwbaarheid hadden onder deze omstandigheden geen betere resultaten worden behaald. Hiermee is van tevoren, bij het formuleren van de interviewvragen en het plannen van de interviews, reeds rekening mee gehouden.

4.4 Overeenkomst met bestaande kennis

In zijn 'Visiedocument' heeft dhr. Penninx (2006) verschillende voorwaarden geschetst waaronder ouderen bereid en in staat zijn tot nieuwe vormen van maatschappelijke inzet en persoonlijk ondernemerschap. Wat is nodig om uiting te geven aan waarden als betrokkenheid, engagement en solidariteit? In onderstaande volgt een kort segment:

“Een eerste vereiste is dat senioren *serieus worden genomen*. En dat kan alleen als verouderde en stereotiepe beelden over ouder worden aan de kant worden gezet. Daarnaast is behoefte aan *positieve rolvoorbeelden*. Historisch gezien is het feit uniek dat mensen aan de ene kant steeds ouder worden en aan de andere kant op steeds jongere leeftijd tot de groep senioren behoren. Deze paradoxale ontwikkeling vraagt om een nieuwe kijk op ouder worden, aan nieuwe beelden, nieuwe maatschappelijke rollen, misschien zelfs een *nieuw ouderdomsparadigma*. Daarin blijven senioren tot op zeer hoge leeftijd, als betrokken burgers, midden in de samenleving staan. Ze blijven opgenomen in alle verschillende sferen van het alledaagse leven: gezin, buurt, onderwijs, betaald of onbetaald werk, in chatrooms op het internet. In deze alledaagse sferen doen zij zo lang mogelijk mee met het stelsel van geven en nemen. Dit stelsel bestaat uit talloze wederkerige relaties waarin je dan weer eens de ontvangende partij bent, en dan weer eens de gevende partij. In dit stelsel draait het allemaal om de uitwisseling van hulpbronnen, zoals kennis, inzicht, vaardigheden, diensten en aandacht.”

In bovenstaande gaat het om participatie van ouderen in het algemeen. In de bestudeerde cases gaat het om participatie van ouderen *in de stedelijke vernieuwing*. Zijn er overeenkomsten tussen beide?

In de cases zijn inderdaad de bovenstaande voorwaarden ook naar voren gekomen waaronder ouderen bereid zijn te participeren. Zo is het bij 'Ouderenproof' zo dat de betrokken ouderen subsidies krijgen en een verankering plaatsvindt, zodat de werkzaamheden écht betekenis krijgen en er echt toedoen. De ouderen worden echt serieus genomen. Ook is gebleken dat positieve rolvoorbeelden belangrijk zijn, onder andere bij 'Groepswonen allochtone ouderen'. Veel van de allochtone ouderen bevinden zich in een sociaal isolement. Maar doordat nieuwe woongroepen ontstaan met goed resultaat, verspreid het woord zich snel en zijn steeds meer groepen ouderen geïnteresseerd. Als laatste het ontstaan van een nieuw ouderdomsparadigma. Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' is ook gerealiseerd dat ouderen andere soorten werk hebben gedaan en dus lijfelijker fitter zijn, wat vraagt om sociale innovaties. Er is een duidelijker visie nodig op de manieren waarop ouderen kunnen worden ingezet en welke soorten innovaties kunnen worden gedaan. Hier is gekozen voor participatie in een bedrijfsvorm (coöperatie).

Dat zijn allemaal belangrijke voorwaarden, maar daarnaast zijn andere voorwaarden naar voren gekomen die minstens zo belangrijk zijn: dicht bij de belevingswereld van ouderen blijven, ouderen laten participeren naar deskundigheden/ competenties en de aanwezigheid van sleutelfiguren (vertrouwd). Op deze en andere punten wordt ingegaan in het volgende hoofdstuk.

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van de cases en de kwaliteitseisen van het onderzoek bediscussieerd. Er kan worden geconcludeerd dat er nuttige zaken zijn gevonden en dat conclusies en aanbevelingen kunnen en mogen worden geformuleerd. In het volgende hoofdstuk worden deze conclusies en aanbevelingen besproken.

5 Conclusies en aanbevelingen

“Ieder rapport moet voorzien worden van een afsluitende tekst. Die dient het effect van een betoog optimaal te maken door alles wat daarvoor aan de orde is geweest nadrukkelijk met elkaar in verband te brengen” (Nederhoed, 1981). In dit hoofdstuk wordt de studie afgesloten in de vorm van conclusies en aanbevelingen. In dit hoofdstuk is getracht boven de cases te staan: wat kan er over de cases worden gezegd? In de conclusies wordt antwoord gegeven op de probleemstelling, in de aanbevelingen wordt besproken op welke manier de doelstelling kan worden bereikt.

5.1 Conclusies

De probleemstelling van deze studie is: op welke manier kan de rol van actoren bijdragen aan het vergroten van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing? Om daarop antwoord te geven wordt in deze paragraaf behandeld hoe de actoren in de cases ('best-practices') invulling hebben gegeven aan hun rol. Hoe hebben actoren in de onderzochte cases ingespeeld op de actuele ontwikkelingen en de kenmerken van de participatie?

Actuele ontwikkelingen

In de toekomst zal het in het kader van de aankomende vergrijzing moeilijker worden voor alle ouderen een goede kwaliteit van leven te garanderen. Daarnaast is er sprake van een toenemende differentiatie aan leefstijlen onder ouderen. Deze ontwikkelingen vragen om veranderingsmodellen die duurzame oplossingen inhouden. Zo is er bijvoorbeeld bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' geprobeerd de participatie van ouderen uit de vrijwilligerssfeer te halen. Daar is gekozen voor participatie in een bedrijfsvorm. Bij 'Derde Fase' is het de bedoeling een leefgemeenschap, voor en door ouderen, te realiseren geënt op de antroposofische levenswijze.

Opvallend is dat in de onderzochte cases gemeenten in zeer beperkte mate de kans aangrijpen om de burgerinitiatieven te koppelen aan de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Burgerinitiatieven van ouderen zouden een goed hulpmiddel kunnen zijn om alvast te inventariseren op welke manier ouderen kunnen worden gemobiliseerd en welke onderwerpen relevant zijn. Alleen bij 'Ouderenproof' is één van de voornaamste redenen voor de betrokkenheid van de gemeente en provincie de goede proefraai voor de WMO. De WMO treedt in werking op 1 januari 2007.

Er is sprake van een multiculturele samenleving, wat inhoudt dat er, naast autochtone ouderen, ook steeds meer allochtone ouderen zullen zijn. Kenmerken van deze ouderen zijn vaak een lage opleiding, laag inkomen en een daarmee samenhangend sociaal isolement. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' wordt daarom extra aandacht geschonken aan allochtone ouderen.

Het blijkt dat ouderen vaak niet participeren omdat ze ergens goed in zijn, maar omdat ze iets goeds willen doen voor de samenleving of de toekomst. Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' bijvoorbeeld participeren de ouderen om de vitaliteit van het platteland een stap in de goede richting te helpen door voorzieningen op te zetten. Bij 'Ouderenproof' zetten ouderen zich gezamenlijk in om invloed uit te oefenen op de leefomgeving.

De continuïteit van een burgerinitiatief kan op verschillende manieren worden gegarandeerd. Zo wordt bij 'Ouderenproof' bij aanvang van een traject een convenant gesloten waarin betrokken partijen hun rol vastleggen, verstrekken de gemeente en provincie (stimulerings-)subsidies en vindt er nadat het eindrapport wordt aangeboden een verankering plaats. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' wordt de flexibiliteit van het betreffende complex geoptimaliseerd door allochtone ouderen te mengen met autochtone inwoners.

Ouderen blijken graag mee te willen praten over onderwerpen die hen zelf en hun leefomgeving op korte termijn kan beïnvloeden. De onderwerpen moeten voor hen zinvol zijn. Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' gaat het bijvoorbeeld om de realisatie van voorzieningen in het dorp. Bij 'Seniorengenossenschaften' wordt getracht te faciliteren dat ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen. De betrokken ouderen bij 'Groepswonen allochtone ouderen' zien het initiatief vaak als hulpmiddel om uit een sociaal isolement te komen.

Ouderen willen bovenal serieus genomen worden. Bij 'Ouderenproof' wordt hieraan invulling gegeven doordat de gemeente en provincie subsidies verstrekken en doordat in een convenant duidelijke afspraken worden gemaakt van tevoren. De ouderen krijgen het gevoel dat hun inspanningen er écht toe doen. Bij 'Derde Fase' wordt de participatie zo georganiseerd dat iedereen kan participeren in een bepaalde context, naar competenties. Iedereen wordt als gelijkwaardig beschouwd.

Kenmerken participatie

De initiatieven blijken zeer divers te zijn in hun aard, zelfs binnen een burgerinitiatief zal elke uitwerking uniek zijn. Elk burgerinitiatief vraagt daarom om maatwerk. Zo is bijvoorbeeld bij 'Groepswonen allochtone ouderen' ervaren dat elke cultuur eigen tradities heeft met bijbehorende specifieke wensen ten aanzien van het type voorzieningen. Bij 'Ouderencoöperaties op het platteland' is ondervonden dat in elk dorp andere problemen spelen, waardoor nauwelijks parallellen zijn te trekken tussen betrokken dorpen.

De houding van de overheid ten opzichte van de onderzochte initiatieven verschilt sterk. Bij 'Derde Fase' staan de initiatiefnemers zélf argwanend tegenover alles wat van de gemeente komt en wordt er alleen geparticipeerd met derden voor zover het de keuzevrijheid niet onevenredig beperkt. Echter, bij 'Ouderenproof' is het tegenovergestelde het geval: de provincie is van begin af aan betrokken en er worden geen trajecten gestart zonder dat de betreffende gemeente ook betrokken is. Daarbij moet wel worden gezegd dat, als achterliggend doel voor de provincie, ook het verkiezingspotentieel van de ouderen meespeelde. Dit zijn twee extremen, het is denkbaar dat hier een groot grijs gebied tussen ligt.

Het is belangrijk de meerwaarde van een project inzichtelijk te kunnen maken aan derden, zoals: ouderen, gemeenten, marktpartijen, etc. De houding van derden ten opzichte van een burgerinitiatief lijkt sterk afhankelijk te zijn van de mogelijke meerwaarde daarvan. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' is in dit kader gekozen voor een zogenaamde 'projectontwikkelnotitie', welke de ouderen samen met de coördinator opstellen. Daarin worden de planontwikkeling, groepsorganisatie en het beheer in globale zin uitgeschreven. Daarmee hebben de ouderen écht wat te laten zien aan derden. Bij 'Ouderenproof' heeft de provincie (initiatiefnemer) bij de gemeentes de nadruk gelegd op de meerwaarde straks bij de invoering van de WMO.

Het enige wat echt werkt is vaak het beetpakken van een klein project en daarmee gewoon aan de slag gaan. Goede inzet tonen, met resultaten komen, enthousiasme, etc. Daarmee straal je iets uit en trek je de gewenste mensen aan. Zo werd 'Derde Fase' eerst gezien als een 'elitaire club', maar naarmate het proces vorderde en de initiatiefnemers serieus en enthousiast bezig waren, werden ze steeds meer voor vol aangezien door derden. Bij 'Seniorengenossschappen' wordt zelfs uit principe niet samengewerkt met de overheid, toch is het door de goede resultaten één van de meest toonaangevende en succesvolle ouderenburgerinitiatieven.

Alle burgerinitiatieven blijken afhankelijk te zijn van sleutelfiguren: trekkers, doeners, pakkers, etc. Bij 'Ouderenproof' blijken de voorzitters van de themagroepen en de ouderenambassadeurs van essentieel belang te zijn om een groep bijeen te houden en in de goede richting te sturen. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' zijn dat de groepscoördinatoren en opbouwwerkers.

Niet elke oudere voelt zich geroepen zich maatschappelijk in te zetten. Vaak gaat het om ouderen die niet tevreden zijn over de huidige situatie (op persoonlijk of fysiek vlak) en de inzet hebben om daar wat tegen te doen, omdat ze dat leuk vinden of uit noodzaak. Zo richt 'Seniorengenossschappen' zich op actieve en vitale ouderen die erop wachten de in hun werkzame leven verworven kennis en ervaringen nog een hele lange tijd nuttig te benutten. 'Derde Fase' zoekt mensen die een gevoelsmatige binding hebben met de realisatie van een leefgemeenschap voor en door ouderen. Het initiatief is gestart vanwege een gebrek aan leefgemeenschappen voor antroposofen. Bij 'Groepswonen allochtone ouderen' participeren de ouderen als laatste redmiddel om toch nog hier in Nederland een mooi leven te leiden met cultuurgenoten, ondanks dat er altijd van uitgegaan was ooit weer naar het moederland terug te gaan.

Ouderen kunnen op een diversiteit aan manieren worden bereikt. Voorbeelden zijn: meedingen aan een toekomstprijs, uitdelen van flyers, positieve rolvoorbeelden, radio-uitzendingen, ontmoetingen in trefcentra, mond-tot-mond reclame, etc. De meest voorkomende en effectieve blijft de reclame via de 'peer group', dus via ouderen zélf. Ouderen stralen vertrouwen uit en kunnen de boodschap vaak overbrengen in begrijpelijke taal.

Het blijkt dat zelfs bij burgerinitiatieven in de stedelijke vernieuwing, waarbij ouderen betrokken zijn, enorme variatie mogelijk is. Leefgemeenschappen, woongroepen voor allochtone ouderen, coöperaties, interactieve planning. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van mogelijke invullingen. Het topje van de ijsberg. Er zijn oneindig veel variaties mogelijk in initiatieven om de participatie van ouderen te vergroten, maar de kunst is om ze te bedenken en tot een succes te brengen!

5.2 Aanbevelingen

De doelstelling van deze studie is: vanuit de praktijk succes- en faalfactoren ten aanzien van de vergroting van de participatie van ouderen, in de vorm van burgerinitiatieven, in de stedelijke vernieuwing in kaart brengen. In deze paragraaf worden deze succes- en faalfactoren benoemd. Onderstaande factoren kunnen zowel als succes- als faalfactor worden geïnterpreteerd.

- ❖ De houding van de overheid (en marktpartijen) ten opzichte van een burgerinitiatief lijkt afhankelijk te zijn van de mogelijke meerwaarde van het initiatief voor hen. Daarom is het zeer belangrijk dat de initiatiefnemers een manier vinden om de meerwaarde over te brengen. Vormen daarvoor zijn: projectontwikkelnotitie, flyers, etc.
- ❖ De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) komt eraan: gemeenten worden verantwoordelijk voor de participatie van ouderen. Het is daarom verstandig voor gemeenten om zich te verdiepen in aanwezige burgerinitiatieven in de gemeenten. Daarvan kan worden geleerd welke

- thema's spelen onder ouderen en op welke wijzen ouderen kunnen worden gemobiliseerd.
- ❖ Ondanks de multiculturele samenleving blijken mensen sneller bereid om te participeren in homogene groepen. Het is verstandig voor initiatiefnemers homogene (werk-)groepen te vormen. Een gezamenlijke leefstijl, sfeer, cultuur of visie.
  - ❖ Om in te spelen op de toenemende differentiatie van leefstijlen van ouderen is het verstandig de participatie van ouderen aan te laten sluiten op de aanwezige competenties, deskundigheden en opgedane ervaringen van ouderen.
  - ❖ De bereidheid van ouderen om te participeren is optimaal, wanneer is voldaan aan de volgende voorwaarden: korte tijdsduur, projectmatig werken, ondersteuning op het project, duidelijk doel, duidelijke eindtijd.
  - ❖ Ouderen kunnen op een diversiteit aan manieren worden benaderd voor een burgerinitiatief. Maar, de beste manier blijkt toch nog steeds via de 'peer group', dus via andere ouderen. Dan wordt het in begrijpelijke taal en helder overgebracht, door mensen die vertrouwen uitstralen.
  - ❖ Elk initiatief blijkt om maatwerk te vragen, met specifieke oplossingen. Per burgerinitiatief moet daarom de uniciteit worden beleefd. Er hoeft geen illusie te worden gewekt dat standaardoplossingen kunnen worden gebruikt.
  - ❖ Om in te spelen op de gevolgen van de aanstaande vergrijzing zijn veranderingsmodellen nodig die duurzame oplossingen inhouden. De samenleving verandert; de participatie moet mee veranderen!
  - ❖ Het is belangrijk als betrokkenen om zinvol, enthousiast en serieus bezig te zijn. Dan zal je in de meeste gevallen snel voor vol worden aangezien. Het is zaak 'gewoon' een project beet te pakken en daarmee aan de slag te gaan! Daarbij is het ook belangrijk behaalde resultaten openbaar te maken.
  - ❖ Als initiatiefnemer is het belangrijk om een demografisch normale verdeling van ouderen na te streven. Jonge ouderen zijn van groot belang: ze zijn fysiek (vaak) sterker dan oudere ouderen, maken nog deel uit van een sociaal netwerk en ze beschikken over generatiegebonden vaardigheden (bijvoorbeeld internet).
  - ❖ Er moet extra aandacht worden geschonken aan allochtone ouderen. Door hun vaak lage opleiding en daarmee samenhangende lage inkomen bevinden zij zich vaak in een sociaal isolement. Ook aan deze mensen moet aandacht worden besteed.
  - ❖ Het is belangrijk dat initiatiefnemers in een vroeg stadium duidelijke afspraken maken met alle betrokken partijen over het einddoel, de eindtijd, de taken, etc. Vormen daarvoor zijn: convenant, huishoudelijk reglement, projectontwikkelnotitie. Ook wordt hiermee frictie in een later stadium voorkomen.
  - ❖ Ook het vroegtijdig betrekken van verwante actoren is verstandig in verband met het voorkomen van frictie. Het gaat om bijvoorbeeld ouderenbonden en dorpsverenigingen, maar ook gemeenten (als je daarvan bijvoorbeeld op enig moment afhankelijk bent) en marktpartijen. Dat kan in de vorm van een convenant, maar het kan ook door ze mondeling door terugkoppeling.
  - ❖ Sleutelfiguren blijken van wezenlijk belang voor burgerinitiatieven: mensen die een project echt kunnen trekken. Het is daarom zaak bij de samenstelling van de groepen ook te selecteren op mogelijke trekkers. Daarnaast is het tijdig benoemen van vervangers daarvan belangrijk.

Nawoord

Ik heb verschillende zaken opgestoken van deze studie. Ten eerste heb ik voor het eerst echt alleen afspraken gemaakt en interviews afgenomen. Ik ben wel een beetje verlegen, dus ik ben wel een beetje trots op de wijze waarop ik dat heb aangepakt. Ik heb actief, telefonisch afspraken gemaakt en me goed voorbereid op de interviews. Na het afnemen van in totaal acht interviews alleen merkte ik ook wel dat ik daar steeds beter in werd. Ten tweede heb ik meer inzicht gekregen in de geleerde theorie van de gevolgde vakken. Ik heb nu gezien hoe je in de praktijk invulling kunt geven aan stedelijke vernieuwing en een communicatief rationele aanpak. Daar had ik eigenlijk nog nooit over nagedacht: hoe kun je zo iets in bepaalde situaties toepassen, hoe voer je het uit? Het zegt nu meer.

Bij aanvang van deze scriptie was een verwachting dat het lastig zou zijn in de zomerperiode contact te krijgen met personen die voor een interview in aanmerking kwamen, laat staan een interview af te nemen. Ik zag daar wel een beetje tegen op, maar via via kreeg ik toch de afspraken rond. Alle actoren bleken heel erg behulpzaam en wilden graag tijd vrij maken voor een interview. Een tweede verwachting was dat er misschien wel een moment zou komen dat ik er geen zin meer in had. Dit was voorspeld door dhr. Heins en dhr. de Roo op de voorlichtingsdag. Dat moment kwam inderdaad, in lichte vorm, na de eerste interviewronde. Ik had al veel tijd gestoken in de eerste vier interviews, verspreid door heel Nederland, en ik keek niet echt uit naar de te komen tripjes. Ik wist wat voor dagen het waren: 6 tot 8 uur reizen voor een gesprek van ongeveer een uur. Ik heb toen de moed niet opgegeven en heb, na een weekje rust, zo snel mogelijk de laatste paar interviews gepland en afgenomen. "Van uitstel komt afstel", volgens het spreekwoord. Ik weet nog dat een hele last van mijn schouders viel toen alle interviews waren afgenomen en ik me kon richten op de verwerking daarvan.

Eigenlijk is het hele proces wel doordacht verlopen, ik heb constant zitten na te denken over de koppeling van de vraagstelling met de conclusies, de betrouwbaarheid en validiteit, etc. Ik heb daarin inmiddels aardig wat ervaring en ik ben er trots op te kunnen zeggen dat ik daar wel routine in krijg. Als ik dan toch een puntje moet noemen waaraan ik in de toekomst meer aandacht moet besteden, dan is dat de formulering van zinnen. Ik denk dat ik niet altijd even prettig leesbaar en begrijpelijk schrijf. Ik heb het dan voor mezelf duidelijk in mijn hoofd, maar het komt er op papier niet altijd even begrijpelijk uit.

Wat goed is gegaan is het feit dat ik met alle partijen waarmee ik wilde praten, ook daadwerkelijk bereid daartoe waren. Maar, naar mijn mening heb ik de interviews toch in een iets te laat stadium gepland. Ik wilde eerst mijn theoretisch kader klaar hebben alvorens de afspraken te maken. Ik weet nu dat het beter is, na de selectie van de cases, direct interviewafspraken te maken. Dan staan de afspraken tenminste. Daarbij moet wel in het achterhoofd worden gehouden dat, voordat de interviews kunnen worden afgenomen, het theoretisch kader af moet zijn om een vragenlijst op te kunnen baseren.

Tijdens het doorlopen proces ben ik niet tegen veel problemen aangelopen. Een moeilijkheid was de koppeling tussen de vraagstelling, de methoden en de conclusies en aanbevelingen. Ik wilde een heel erg kloppende scriptie maken, die dus echt meet wat wordt beoogd te meten. Daar heb ik lang over moeten nadenken. Hoe meet je de 'rol van actoren'? Door verschillende brainstorm-sessies ben ik uiteindelijk gekomen tot de koppeling zoals weergegeven in paragraaf 4.1 en bijlage I.

Uiteindelijk valt te concluderen dat ik zeer tevreden ben met het eindresultaat en hetgeen ik bereikt heb, dit maal op eigen kracht. Het was een zeer leuk, nuttig en leerzaam project, ook voor mijn verdere loopbaan en daarmee een waardige afsluiter van mijn opleiding.

Bronnenlijst

Gebruikte bronnen:

- *Desk Research*
  - Derde Fase, flyer/ brochure, Zutphen, 2006
  - Derde Fase, Zutphense toekomstprijs, Zutphen, 2006 (ingevuld aanmeldingsformulier voor Zutphense toekomstprijs)
  - Grote-Kleine-Kansen-atlas, Groepswonen voor allochtone ouderen, 2000
  - Heins, G., College 3; Volkshuisvesting & Stedelijke Vernieuwing, Groningen, 2005-2006 (Powerpoint-presentatie, Planologie, Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen)
  - Heins, G., College 5; Volkshuisvesting & Stedelijke Vernieuwing, Groningen, 2005-2006 (Powerpoint-presentatie, Master Planologie, afdeling Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen)
  - Jong, E. de, Bijzondere woonvormen in gewone woningen; woongroepen voor allochtone ouderen in Rotterdam, Rotterdam, Steunpunt Wonen, 2006 (evaluatie)
  - Koninklijke Hollandse Maatschappij der Wetenschappen (Hollmij), Van voorzorg naar nazorg; anticiperen op demografische veranderingen, verslag van de Tweede Jan Brouwer Conferentie, Haarlem, 2006
  - Martin, J., toelichting Seniorengenossenschaften (Duits). In: XS-2, NIZW, NPOE, Meet & Greet; zelfredzaamheid in de civil society, Utrecht, 2006 (verslag van een congres)
  - Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE), Ouderencoöperaties op het platteland; een experiment om werk en privé beter te combineren via kleinschalig ondernemerschap van ouderen, Utrecht, 2004
  - Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE), Project ouderencoöperaties op het platteland; aanvullende inhoudelijke eindrapportages voor het ministerie van Sociale Zaken, Utrecht, 2006 (evaluatie 'Ouderencoöperaties op het platteland')
  - Overbeek, R., en K. Penninx, Ouder worden we allemaal; trendstudie in opdracht van het ministerie van VWS over de toekomst van het ouderenbeleid, Utrecht, Nizw, 2004
  - Penninx, K., Zilveren Kracht; mobiliseren van mensen met levenservaring; visie en hoofdlijnen van het nationaal stimuleringsprogramma, Zilveren kracht, 2006 (visiedocument)
  - PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, Implementatie Ouderenproof; stand van zaken 2004, Tilburg, 2005
  - PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, Is uw gemeente ouderenproof? Ouderen stellen hun toekomst veilig. Een succesverhaal, Tilburg, 2003 (artikel)
  - PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, Seniorenraden en ouderenproof, Tilburg (Powerpoint-presentatie)
  - PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, Wensen en behoeften van Brabantse ouderen in de projecten ouderenproof, Tilburg, 2004

- Sociaal en Cultureel Planbureau, Rapportage ouderen 2006; veranderingen in de leefsituatie en levensloop, Den Haag, 2006
- Tweede Kamer, Lang zullen we leven!, Den Haag, 2005 (Themacommissie Ouderenbeleid, vergaderjaar 2005-2006, 25549, nrs. 4-5)
- Vliet, R. v., College 4; Stadsplanning, Groningen, 2006 (Powerpoint-presentatie, Master Planologie, afdeling Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen)
- *Literatuur:*
  - Ekkers, P., Van volkshuisvesting naar woonbeleid, Den Haag, 2002
  - Ministerie van VWS, Policy for older persons in the perspective of an ageing population, Den Haag, 2006
  - Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE), Het ondernemende dorp; hoe dorpen zélf voorzieningen kunnen realiseren, in coöperatief verband, Utrecht, 2006
  - PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, Is uw gemeente ouderenproof? Verankering, derde gewijzigde druk, Tilburg, 2005
  - Provincie Noord-Brabant, Is uw gemeente ouderenproof? Aanpak en thema's, zesde vernieuwde druk, Den Bosch, 2004
  - Roo, G. de, en H. Voogd, Methodologie van planning, tweede herziene druk, Bussum, 2004
  - Roo, G. de, en M. Schwartz, Omgevingsplanning een innovatief proces, Den Haag, 2001
  - Voogd, H., Facetten van de planologie, vierde druk, Alphen a/d Rijn, 1999
- *Interviews:*
  - Cox, S. (PON-instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling)
  - Dool, N. v/d, (coördinator 'Groepswonen Allochtone Ouderen')
  - Gent, H. v., (provincie Noord-Brabant)
  - Plenter, H. (secretaris dorpsadviescommissie Meeden)
  - Slijkhuis, B. (Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE))
  - Smeekens, P. (ouderenambassadeur 'Ouderenproof' Noord-Brabant)
  - Somohardjo, R. (opbouwwerker Javaanse woongroep)
  - Versteeg, H. (initiatiefnemer 'Derde Fase')
- *Websites:*
  - www.antrop-ver.nl, laatst bekeken op 22 september 2006
  - www.buildingbusiness.com, laatst bekeken op 15 september 2006
  - www.cbs.nl, laatst bekeken op 10 juli 2006
  - www.derdefase.org, laatst bekeken op 24 augustus 2006
  - www.divosa.nl, 15 september 2006
  - www.fontys.nl, laatst bekeken op 10 juli 2006
  - www.hsmarnix.nl, laatst bekeken op 22 september 2006
  - www.info-wmo.nl, laatst bekeken op 29 augustus 2006
  - www.instrumentenwijzer.nl, laatst bekeken op 14 juni 2006
  - www.invoeringwmo.nl, laatst bekeken op 11 juli 2006
  - www.kansenatlas.nl, laatst bekeken op 22 juni 2006
  - www.kei-centrum.nl, laatst bekeken op 16 juni 2006
  - www.kenniscentrum-ouderen.nl, laatst bekeken op 1 juli 2006
  - www.martin-riedlingen.de, laatst bekeken op 12 oktober 2006
  - www.milieucentraal.nl, laatst bekeken op 14 september 2006
  - www.minvws.nl, laatst bekeken op 11 juli 2006
  - www.npoe.nl, laatst bekeken op 24 augustus 2006
  - www.ouderenproof.nl, laatst bekeken op 27 augustus 2006
  - www.ponbrabant.nl, laatst bekeken op 24 augustus 2006
  - www.projectenzorgenwelzijn.nl, laatst bekeken op 7 juli 2006
  - www.publiek-politiek.nl, laatst bekeken op 16 juni 2006
  - www.steunpuntmeeden.nl, laatst bekeken op 21 september 2006
  - www.svb.nl, laatst bekeken op 15 juni 2006
  - www.zilverenkracht.nl laatst bekeken op 21 juni 2006

Geraadpleegde bronnen:

- *Desk Research:*
  - Burgerplatform VROM, Leefbaarheid en stedelijke vernieuwing; beelden uit de praktijk, Den Haag, 2004
  - Hofman, J., De autocipatieladder en de achterkant van de participatieladder, Kei-centrum, Rotterdam, 2005
  - Koninklijke Hollandse Maatschappij der Wetenschappen (Hollmij), Kansen van vergrijzing; verslag van de Eerste Jan Brouwer Conferentie, Haarlem, 2005
  - Netwerk verpleging en verzorging provincie Utrecht, Checklist wonen en zorg; wensen van ouderen, Utrecht, 2002
  - Roo, G. de, Colleges Planningtheory II, Groningen, 2005 (Powerpoint-presentatie, Master Planologie, afdeling Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen)
  - Vliet, R. van, Reader Master Stadsplanning (Dictaat, Master Planologie, afdeling Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen)
- *Literatuur:*
  - Allmendinger, P., Planning Theory, Hampshire, 2002
  - Baarda, D.B., en M.P.M. de Goede, Basisboek methoden en technieken; handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek, derde herziene druk, Groningen/ Houten, 2001
  - Bobbe, L., en L. Reimerink, Empowerment in de volkshuisvesting; brandstof voor bewoners, SEV, Rotterdam, 2006
  - Dammers, E., Ontwikkelingsplanologie; lessen uit en voor de praktijk, Rotterdam, Ruimtelijk Planbureau, Den Haag, 2004
  - Deuten, J., en G. de Kam, Weten van renderen; nieuwe wegen om het maatschappelijk rendement van woningcorporaties zichtbaar te maken, SEV, Eindhoven/ Glimmen, 2005
  - Kor, R., Wijnen, G., Essenties van project- en programmamanagement; succesvol werken aan unieke opgaven, tweede druk, Deventer, 2005
  - Ministerie van Financiën, Handreiking evaluatieonderzoek ex post, Den Haag, 2003
  - Nederhoed, P., Helder rapporteren; een handleiding voor het opzetten en schrijven van rapporten, scripties, nota's en artikelen, zevende herziene druk, Houten/ Diegem, 2000
  - Westendorp, R.G.J., Weten en meten. In: NPOE, Ouderen Centraal, vergrijzing als uitdaging voor politiek en wetenschap, Utrecht, 2005, p. 20-25
- *Websites:*
  - www.bbvz.nl, laatst bekeken op 20 juni 2006
  - www.brabant.nl, laatst bekeken op 24 augustus 2006
  - www.goedzo.com, laatst bekeken op 28 april 2006
  - www.kwh.nl, laatst bekeken op 2 juni 2006
  - www.minocw.nl, laatst bekeken op 15 september 2006
  - www.nizw.nl, laatst bekeken op 28 april 2006
  - www.rtl.nl, laatst bekeken op 16 juni 2006
  - www.sev.nl, laatst bekeken op 10 juni 2006
  - www.trendslator.nl, laatst bekeken op 1 juli 2006
  - www.vandale.nl, laatst bekeken op 22 september 2006
  - www.verenigingvanfondsen.nl, laatst bekeken op 23 juni 2006
  - www.vernieuwingsimpuls.nl, laatst bekeken op 26 juni 2006
  - www.wevenaansamenleven.nl, laatst bekeken op 15 juni 2006
  - www.wonenzorgwelzijn.nl, laatst bekeken op 30 mei 2006
  - www.woongroepenwinkel.nl, laatst bekeken op 24 augustus 2006
  - www.x-s2.nl, laatst bekeken op 5 juni 2006

